

Rafał Kościański

KONTROLA NASTROJÓW I KOMENTARZY WŚRÓD SPOŁECZEŃSTWA W ZWIĄZKU Z PROCESAMI POZNAŃSKICH ROBOTNIKÓW W 1956 R.

Poznański „Czerwiec 1956” i „powstanie poznańskie 1956 r.” to tylko dwa z wielu określeń pierwszego buntu społeczeństwa wobec władzy, uzurpującej sobie miano robotniczej w PRL. Przez lata historia protestu poznaniaków żyła tylko w pamięci rodzin ofiar systemu komunistycznego. Przełomowy w tym zakresie był rok 1981 r., kiedy na fali solidarnościowych uniesień postawiono na placu im. Adama Mickiewicza, który w 1956 r. nosił nazwę Józefa Stalina, pomnik upamiętniający tamte wydarzenia i tych, którzy wówczas zginęli¹.

W 1981 r. ukazała się też pierwsza praca, która stanowiła na owe czasy podstawową literaturę przedmiotu². Publikacja oprócz tekstów historycznych zawiera informacje prasowe i relacje głównych uczestników tamtych wydarzeń. Obszerna monografia historyczna autorstwa Edmunda Makowskiego powstała dopiero w 2001 r.³

Wcześniej, bo w 1995 r. wydana została przez Okręgową Komisję Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu – Instytut Pamięci Narodowej w Poznaniu publikacja źródłowa⁴. Rok później ukazała się na rynku wydawniczym książka adresowana do szerokiego odbiorcy, podejmująca omawiane zagadnienia⁵.

Kolejne rocznice buntu poznańskich robotników znajdowały odbicie w wielkopolskich mediach. Najwięcej miejsca poświęciła temu tematowi prasa poznańska i mniejsze regionalne czasopisma w 2006 r. z okazji pięćdziesiątej rocznicy wybuchu robotniczego protestu⁶. Wówczas opublikowano również nowe pozycje książkowe dotyczące tego zagadnienia⁷.

¹ Zob. E.R. Dabertowa, M. Lenartowski, *Dzień po dniu. Wznoszenie pomnika Poznańskiego Czerwca 1956*, Poznań 2006.

² *Poznański Czerwiec 1956*, red. J. Maciejewski, Z. Trojanowicz, Poznań 1981. Drugie, uzupełnione i poprawione wydanie ukazało się w 1990 r.

³ E. Makowski, *Poznański Czerwiec 1956. Pierwszy bunt społeczeństwa w PRL*, Poznań 2001. Wydanie drugie ukazało się w 2006 r.

⁴ S. Jankowiak, E. Makowski, *Poznański Czerwiec 1956 w dokumentach*, Poznań 1995.

⁵ *Poznański Czerwiec w świadomości i historii*, praca zbiorowa, Poznań 1996.

⁶ Artykuły, których autorami byli pracownicy Oddziału IPN w Poznaniu zostały zebrane w tomie: *Niepodległości! Wolności!*, wybór tekstów R. Kościański, red. S. Kmiecik, P. Orzechowski, R. Reczek, Poznań 2008.

⁷ *Ku wolności. Powstanie Poznańskie 1956*, red. M. Jędraszewski, Poznań 2006; Ł. Jastrząb, *Rozstrzelano moje serce w Poznaniu. Poznański Czerwiec 1956 r. – straty osobowe i ich analiza*, Poznań 2006.

W obiegu naukowym pojawiły się wydane drukiem relacje uczestników wydarzeń⁸, wiersze⁹ oraz odbyła się dwudniowa konferencja naukowa, której referaty zostały opublikowane w roku następnym¹⁰. Natomiast w 2009 r. ukazała się pierwsza monografia poświęcona trzem oskarżonym, których sprawa toczyła się przed poznańskim sądem w ramach tzw. procesu trzech¹¹.

Erupcja społecznego niezadowolenia poznańskich robotników w pamiętny dzień 28 czerwca 1956 r. zaskoczyła swym przebiegiem aparat bezpieczeństwa i czynniki partyjne. Mimo doskonałej znajomości sytuacji w poznańskich zakładach pracy, nie zdołano zapobiec wybuchowi rewolty, której dramatyczny przebieg rozgrywał się na terenie Poznania i okolic.

Już 28 czerwca kierownictwo Komitetu do spraw Bezpieczeństwa Publicznego w Warszawie skierowało do Wielkopolski rzeszę funkcjonariuszy śledczych i operacyjnych, którzy mieli zadanie ustalić winnych zejść na ulicach Poznania oraz przygotować dokumentację do ich procesów.

Z czasem postępowanie nabrało tempa. Zatrzymywano kolejne osoby, które grupowano według czasu i miejsca pobytu w dniu 28 czerwca 1956 r. W przesłuchaniach brali aktywny udział funkcjonariusze z poznańskiego pionu śledczego Urzędu Bezpieczeństwa, którym kierował kapitan Bogdan Jeleń¹². Zatrzymywani każdego dnia robotnicy składali zeznania, na podstawie których funkcjonariusze „bezpieki” odtwarzali przebieg wydarzeń. Wielu spośród aresztowanych, na zadawane pytania, udzielało bardzo ogólnych odpowiedzi. Starano się nie używać nazwisk współuczestników wydarzeń, podawano tylko rysopisy osób poznanych w czasie trwania zamieszek oraz ewentualnie nazwy zakładów pracy, z których pochodzili demonstranci. Niektórzy odmawiali składania jakichkolwiek wyjaśnień. Wobec zatrzymanych stosowano przemoc fizyczną, na co skarżyli się podczas rozpraw sądowych.

Dnia 27 września rozpoczęły się dwa pierwsze procesy poznańskich robotników – „proces trzech”, zwany też „Józef Foltynowicz i inni” oraz „proces dziewięciu”, czyli „Zenon Urbaniak i inni”. Sytuacja na terenie miasta była napięta. Mieszkańcy z niepokojem oczekiwali rozwoju wypadków, żywo komentując zarówno przygotowania, jaki i sam przebieg procesów. Społeczeństwo spodziewało się, że w stosunku do aresztowanych zostaną wyciągnięte poważne konsekwencje. Wielu na podstawie własnych doświadczeń z okresu stalinowskiego terroru miało podstawy by sądzić, że oskarżeni mogą otrzymać najwyższy wymiar kary.

⁸ *Poznański Czerwiec 1956. Relacje uczestników*, zbiór, wybór, opracowanie A. Ziemkowski, Poznań 2006; *Rok 1956 – 28 czerwca. Wspomnienia i refleksje 50 lat później*, Poznań 2006.

⁹ *Czarny czwartek. Wiersze o Poznańskim Czerwcu '56*, wybór i wstęp S. Drajewski, Poznań 2006.

¹⁰ *Poznański Czerwiec 1956. Uwarunkowania – przebieg – konsekwencje. Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej Poznań 22–23 czerwca 2008*, red. K. Białecki, S. Jankowiak, Poznań 2007. Pierwsza sesja naukowa dotycząca pamiętnych wydarzeń w Poznaniu odbyła się w 1981 r. Kolejna w ich czterdziestą i czterdziestą piątą rocznicę. Materiały pokonferencyjne zostały opublikowane w wydawnictwach książkowych: *Wydarzenia czerwcowe w Poznaniu 1956 r. Materiały z konferencji naukowej zorganizowanej przez Instytut Historii UAM w dniu 4 maja 1981 r.*, red. E. Makowski, Poznań 1981; *Przełomowy rok 1956. Poznański Czerwiec*, *Polski Październik*, *Budapeszt. Materiały międzynarodowej konferencji naukowej*, *Poznań 26–27 czerwca 1996 roku*, red. E. Makowski, S. Jankowiak, Poznań 1998; *Poznański Czerwiec 1956*, red. S. Jankowiak, A. Rogulska, Warszawa 2002.

¹¹ K. Przyborowska, *Poznańskie procesy 1956: „Proces trzech”*, t. 1, Poznań 2009.

¹² Bogdan Jeleń, ur. 28 VI 1924 r., s. Kazimierza, kpt., p.o. naczelnika Wydziału VII (Wydziału Śledczego) od 1 X 1955 r. do 28 II 1956 r., następnie od 1 III do 31 XII 1956 r. naczelnik Wydziału VII. Zob. *Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza*, t. I: 1944–1956, red. K. Szwagrzyk, Warszawa 2005, s. 357; <http://www.ipn.gov.pl/ftp/pdf/Twarze.poznanskiej.bezpieki.pdf>.

Tymczasem oskarżonych, Józefa Foltynowicza i Jerzego Srokę, w „procesie trzech” sąd skazał na karę czterech lat i sześciu miesięcy, a Kazimierza Żurka na cztery lata więzienia¹³, natomiast w „procesie dziewięciu” dwie osoby zostały uniewinnione od przedstawionych im zarzutów, a pozostali wyrokiem z dnia 12 października otrzymali karę od półtora do sześciu lat pozbawienia wolności. Jednej osobie zawieszono wyrok dwóch lat więzienia na okres pięciu lat¹⁴. Wyrok w „procesie dziesięciu” nie zapadł, gdyż po październikowym przemówieniu Władysława Gomułki na VIII Plenum KC PZPR sprawa została odroczone, by nigdy nie powrócić na wokandę¹⁵. Natomiast w pozostałych procesach, które dotyczyły przestępstw pospolitych, zapadły równie niskie wyroki¹⁶.

Obawiając się wystąpień ludności podczas trwania procesów, 10 września kierownik Wojewódzkiego Urzędu do spraw Bezpieczeństwa Publicznego w Poznaniu ppłk Feliks Dwojak¹⁷, komendant wojewódzki MO ppłk Tadeusz Pietrzak i dowódca 10. pułku Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego ppłk Józef Lipiński opracowali Plan zabezpieczenia spokoju i bezpieczeństwa publicznego. Do akcji postanowiono wykorzystać posiłki MO z Warszawy i szkoły milicyjnej w Pile. Przygotowano stałą ochronę 15 budynków – UB, MO, prokuratury, rad narodowych, wodociągów itp. Utworzono dwie grupy interwencyjne, gotowe do skierowania w zagrożony rejon, posiadające do dyspozycji m.in. broń, pociski gazowe, świece dymne, motopompę strażacką¹⁸.

Kierownictwo KdsBP w Warszawie doskonale zdawało sobie sprawę z powagi sytuacji. Wiedzano, że przebieg procesów wzbudza zainteresowanie nie tylko w samym Poznaniu. Dlatego też przedsięwzięto wszystkie możliwe środki, aby zapobiec rozpowszechnianiu wrogich, antykomunistycznych komentarzy, w obawie powtórzenia się wybuchu społecznego niezadowolenia na terenie kraju lub pojedynczych wystąpień środowisk solidaryzujących się z poznaniakami.

Najlepszym sposobem, umożliwiającym stały monitoring wypowiedzi i komentarzy, które odzwierciedlały opinię społeczeństwa, był regularny dopływ informacji od agentów i informatorów „bezpieki”. Podjęto działania zmierzające do zapewnienia stałej kontroli nastrojów społecznych i natychmiastowego reagowania na wypadek rozpowszechniania niepożądanych treści, mogących zaszkodzić stabilności władzy komunistycznej w Polsce. Z Warszawy do Poznania skierowano kilkudziesięciu funkcjonariuszy UB, zajmujących się kontrolą korespondencji. Na efekty ich pracy nie trzeba było długo czekać. Dla przykładu w dniach od 1 do 3 października funkcjonariusze UB sprawdzili 16 037 dokumentów wychodzących (czyli ok. 60 proc.), 3402 przychodzących do Poznania i 730 dokumentów wysyłanych za granicę. Część zidentyfikowanych jako „wrogie” i „antypaństwowe”, w tym pogróżki adresowane do prokuratora i sędziego, uczestniczących w procesie poznańskich robotników, została zarekwirowana i przekazana do wydziałów operacyjnych UB.

Poniżej przedstawiono dwa dokumenty oraz fragmenty z trzech biuletynów wewnętrznych KdsBP w Warszawie, pochodzące z archiwum Oddziałowego Biura Udostępniania

¹³ E. Makowski, *op. cit.*, s. 266.

¹⁴ *Ibidem*, s. 272.

¹⁵ *Ibidem*, s. 282–283.

¹⁶ Sprawy toczyły się przed Sądem Powiatowym dla Miasta Poznania. Oskarżeni, łącznie trzynaście osób, zostali skazani na kary więzienia od sześciu miesięcy do lat czterech. *Ibidem*, s. 295.

¹⁷ Feliks Dwojak, ur. 23 IX 1924 r., s. Jana, mjr, kierownik WUdsBP w Poznaniu od 25 VI 1955 r. do 27 XI 1956 r. Zob. *Aparat bezpieczeństwa...*, t. I, s. 351; http://www.ipn.gov.pl/ftp/pdf/Twarze_poznanskiej.bezpieki.pdf.

¹⁸ E. Makowski, *op. cit.*, s. 255–258.

i Archiwizacji Dokumentów Instytutu Pamięci Narodowej w Poznaniu. Pierwszy dokument to zarządzenie I zastępcy przewodniczącego KdsBP w sprawie podjęcia stosownych działań, aby w porę reagować na nieprzychylnie komunistom komentarze w związku z przebiegiem procesów poznańskich robotników. Drugi to pismo dyrektora Gabinetu Przewodniczącego KdsBP, regulujące właściwe adresowanie notatek informacyjnych o nastrojach wśród społeczeństwa, które miały zostać wykorzystane i zamieszczone w biuletynie przygotowywanym dla kadry kierowniczej UB.

Kordon milicyjny blokujący dostęp do siedziby sądu przy Al. Marcinkowskiego w Poznaniu, 27 IX 1956 r. Fot. ze zbiorów Muzeum Powstania Poznańskiego – Czerwiec '56

Pierwsze dwa kilkustronicowe biuletyny zostały zredagowane 29 września 1956 r., czyli dwa dni po rozpoczęciu procesów¹⁹. W kolejnych numerach zamieszczano informacje nie tylko o nastrojach społeczeństwa, ale również dzięki zainstalowanym urządzeniom podsłuchowym o szczegółach rozmów adwokatów z oskarżonymi robotnikami. Ze wspomnianych biuletynów autor wybrał tylko te fragmenty, które dotyczą bezpośrednio nastrojów społeczeństwa, a pominął części nawiązujące do podsłuchiowanych rozmów adwokatów z oskarżonymi oraz informacje na temat działalności zagranicznych dziennikarzy. Te zagadnienia są kolejnym, ciekawym, dotąd niewystarczająco zbadanym problemem, czekającym na swego badacza.

Przedstawione dokumenty świadczą o zakrojonej na szeroką skalę akcji, polegającej na zbieraniu szczegółowych informacji z terenu całej Polski dotyczących indywidualnych spostrzeżeń i komentarzy społeczeństwa w związku z toczącymi się procesami, które wzbudzały zainteresowanie wszystkich, bez względu na wykształcenie i przynależność społeczną.

¹⁹ Od połowy września 1956 r. w WUdsBP w Poznaniu redagowano specjalny „Biuletyn Informacyjny”, przedstawiający nastroje wśród mieszkańców Poznania. Zob. S. Jankowiak, E. Makowski, *op. cit.*, s. 190–198.

TEKST ŹRÓDŁA

Nr 1

1956 wrzesień 22, Warszawa – Zarządzenie nr 079/56 I zastępcy przewodniczącego KdsBP w Warszawie

**Komitet
do spraw Bezpieczeństwa Publicznego
Nr AC-R-188/56^a**

Warszawa, dnia 22 września 1956 r.
Ściśle tajne
Egz. nr^b

Zarządzenie nr 079/56

W związku ze zbliżającym się terminem procesu sądowego przeciwko aresztowanym za udział w prowokacji poznańskiej **zarządzam:**

1. Zapewnić dopływ agenturalnych informacji o zachowaniu się i ewentualnych zamierzeniach wrogich środowisk i osób będących w operacyjnym zainteresowaniu organów bezpieczeństwa.

Szczególną uwagę należy zwrócić na te wrogie środowiska i osoby, które pod wpływem wypadków poznańskich ujawniły swą wrogą postawę i aktywizowały swoją działalność.

Uaktywnić pracę z agenturą na ważnych obiektach gospodarczych, a przede wszystkim na tych, gdzie miały miejsce wystąpienia solidaryzujące się z wypadkami poznańskimi.

2. W wypadkach wrogich wystąpień, prób wywołania zaburzeń, rozrzucania ulotek itp. – natychmiast reagować i ustalonych sprawców zatrzymać.

3. Ściśle współpracować z Milicją Obywatelską. Komenda Główna Milicji Obywatelskiej wydała w tej sprawie odpowiednie zarządzenie.

4. O zaistniałych faktach wrogiej działalności i aresztach informować instancje partyjne i meldować do Gabinetu Przewodniczącego [KdsBP] oraz zainteresowanych departamentów.

I zastępca przewodniczącego [KdsBP]
(–) A[ntoni] **Alster**^{c1}

Za zgodność z oryginałem:

Dyrektor Gabinetu Przewodniczącego
(J[erzy] **Nowakowski**, ppłk)^{2d}

Źródło: AIPN Po, 06/303/88, b.p., oryginał, mps.

^a Poniżej pieczęć o treści: Sekretariat WUdsBP w Poznaniu Wpłynęło 24 IX 1956 r. nr AR-133/56 zał. Wydz. IV. Dzień, miesiąc, ostatnią cyfrę roku, numer oraz nazwę wydziału wpisano odręcznie. Obok wpisano odręcznie (z[astęp]cy) podać do wiad. st. of. oper. 25 IX [19]56 oraz odręczny, nieczytelny podpis. Obok wpisano odręcznie widziałem Dworak 25 IX [19]56. Obok wpisano odręcznie zapoznałem się 26 IX [19]56 oraz odręczny, nieczytelny podpis.

^b Pieczęć o treści: 153.

^c Brak podpisu.

^d Odręczny, nieczytelny podpis.

¹ Antoni Alster, ur. 4 III 1903 r., od 10 XII 1954 r. do 27 XII 1956 r. zastępca przewodniczącego KdsBP. Zob. *Aparat bezpieczeństwa...*, t. I, s. 91.

² Jerzy Nowakowski, ur. 29 VI 1918 r., s. Aleksandra, mjr/ppłk, od 15 VII do 27 XI 1956 r. dyrektor Gabinetu Przewodniczącego KdsBP. Zob. *Aparat bezpieczeństwa...*, t. I, s. 91; <http://katalog.bip.ipn.gov.pl/showDetails.do?idx=N&katalogId=2&subpageKatalogId=2&pageNo=1&nameId=1553&osobaId=19850&>.

Nr 2

1956 wrzesień 25, Warszawa – Pismo dyrektora Gabinetu Przewodniczącego KdsBP skierowane do dyrektorów departamentów operacyjnych KdsBP w Warszawie oraz kierowników WUdsBP

**Komitet
do spraw Bezpieczeństwa Publicznego^a**

Warszawa, dnia 25 września 1956 r.
Ściśle tajne
Egz. nr^b

**Dyrektorzy departamentów operacyjnych
Kierownicy wojewódzkich urzędów
do spraw bezpieczeństwa publicznego**

W związku z zarządzeniem nr 079/56 z dnia 22 września 1956 r. w sprawie zadań organów bezpieczeństwa w okresie trwania procesów przeciwko oskarżonym o udział w prowokacji poznańskiej – z polecenia Komitetu proszę o nadsyłanie do Gabinetu Przewodniczącego [KdsBP], oprócz meldunków o zaistniałych wrogich aktach i dokonanych aresztach, także notatek informacyjnych o nastrojach w poszczególnych środowiskach i wypowiedziach związanych z wym[ienionymi] procesami.

Kierownicy wojewódzkich urzędów [do spraw bezpieczeństwa publicznego] w nadsyłanych notatkach informacyjnych winni również uwzględniać ważniejsze informacje uzyskane przez organa Milicji Obywatelskiej.

Na podstawie otrzymanych materiałów Gabinet Przewodniczącego [KdsBP] wydawać będzie codziennie biuletyn dla kierownictwa Komitetu i wojewódzkich urzędów [do spraw bezpieczeństwa publicznego].

Dyrektor Gabinetu Przewodniczącego
(–) J[erzy] Nowakowski, pplk^c

Za zgodność z oryginałem:
**Naczelnik Sekretariatu Ogólnego
Gabinetu Przewodniczącego**
(St. Brzyski, kpt.)^d

Źródło: AIPN Po, 06/303/88, b.p., oryginał, mps.

^a Podłużna pieczęć o treści: Sekretariat WUdsBP w Poznaniu Wpłynęło 26 IX 1956 nr AR-137/56 zał. Wydz. IV. Dzień, miesiąc, ostatnią cyfrę roku, numer oraz nazwę wydziału wpisano odręcznie. Poniżej wpisano odręcznie Zapoznałem się oraz odręczny, nieczytelny podpis. Poniżej wpisano odręcznie Dwojak 29 IX 1956.

^b Pieczęć o treści 151.

^c Brak podpisu.

^d Na tekście odręczny, nieczytelny podpis oraz okrągła pieczęć z godłem państwa o treści: Woj. Urząd do Spraw Bezp. Publ. w Poznaniu. Nie ustalono bliższych danych.

Nr 3

1956 wrzesień 29, Warszawa – Biuletyn Komitetu do spraw Bezpieczeństwa Publicznego nr 1 w sprawie nastrojów społeczeństwa, w związku z toczącymi się procesami poznańskich robotników

**Komitet
do spraw Bezpieczeństwa Publicznego
Gabinet Przewodniczącego
L.dz. AE-335/56**

Warszawa, dnia 29 IX 1956 r.
Ściśle tajne

**Biuletyn nr 1
dot. procesów w Poznaniu**

W czasie rozprawy w dniu 27 IX br. przeciwko grupom [Józefa] Foltynowicza i [Zenona] Urbaniaka gromadziły się w pobliskich ulicach grupy ludzi usiłujących dostać się do sądu. Grupy te były przez MO rozpraszane. Zatrzymano trzech młodych osobników, którzy siłą chcieli przedostać się do sądu na rozprawę:

- Lembicza Józefa, ur. 1938 r., zamieszkałego w Poznaniu, nigdzie niepracującego,
- Baczyńskiego Romualda, ur. 1923 r., inwalidę, zamieszkałego w Poznaniu,
- Witkowskiego Eugeniusza, ur. 1937 r., również zamieszkałego w Poznaniu.

Poza tym milicja zatrzymała Szumińskiego Stanisława, ur. 1936 r., zamieszkałego w Poznaniu (nigdzie nie pracuje), za^a uderzenie milicjanta na placu Wolności. Dochodzenie odnośnie ww. prowadzi milicja.

Wśród tłumów gromadzących się słychać było żądania ustawienia megafonów i prowadzenia transmisji z przebiegu rozprawy oraz pogroźki wywołania zająć po godzinie 14.00, po zakończeniu pracy pierwszej zmiany w fabrykach.

Po zapowiedzi transmisji przebiegu rozprawy przez rozgłośnię radiową w Poznaniu sytuacja uległa odprężeniu. Do końca rozpraw w okolicy sądu panował w zasadzie spokój.

Wśród załóg zakładów pracy zainteresowanie przebiegiem rozpraw jest bardzo duże, z niektórych fabryk dochodzą żądania transmisji procesu przez głośniki radiowe. Zakłóceń w porządku i pracy nie zanotowano.

Wśród załogi Z[akładów] N[aprawczych] T[aboru] K[olejowego w Poznaniu] krążą pogłoski o rzekomym anonimie otrzymanym przez prokuraturę, w którym grozi się zemstą w razie zasądzenia kogokolwiek na karę śmierci.

Wśród społeczeństwa zainteresowanie procesami jest bardzo duże. Szczególnie dużo komentarzy wywołuje fakt wzmocnionego patrolowania miasta przez funkcjonariuszy MO. Dość często słyszy się, że są to żołnierze KBW lub WP przebrani w mundury MO.

26 IX br. o godz. 20.30 do dwóch funkcjonariuszy MO na placu Wolności zwrócił się w języku polskim osobnik, przedstawiając się jako zagraniczny dziennikarz z Nowego Jorku i zapytał, czy są oni z MO, czy z KBW, gdyż ludzie twierdzą, że są oni przebranymi żołnierzami z KBW. Przy udziale jeszcze jednego, źle mówiącego po polsku, osobnika usiłował on wciągnąć milicjantów w rozmowę na temat charakteru pracy i różnicy między MO a KBW i czasokresu ich przebywania w Poznaniu.

^a Słowo poprawiono odręcznie.

[^b]

Jeden z rzemieślników w rozmowie z księdzem wypowiadał się, że Poznań zaopatruje się w mąkę, groch i inne produkty, gdyż mają wybuchnąć nowe rozruchy. Ci, co są aresztowani mają zostać odbici. W toku dalszych wypowiedzi stwierdził, że w Gdańsku miało dojść do zamieszek, w wyniku czego było dużo strzelaniny.

[^c]

Dyrektor Gabinetu Przewodniczącego
(J[erzy] Nowakowski, ppłk)^d

Rozesłano wg rozdzielnika nr 6

Źródło: AIPN Po, 570/19, k. 5–8, kopia, mps; AIPN, 0749/21, k. 5–8, oryginał, mps.

^b *Pominięty fragment nie dotyczył nastrojów społecznych.*

^c *Pominięty fragment nie dotyczył nastrojów społecznych. Powyżej pozioma maszynowa linia.*

^d *Odręczny, nieczytelny podpis.*

Nr 4

1956 październik 1, Warszawa – Biuletyn Komitetu do spraw Bezpieczeństwa Publicznego nr 3 w sprawie nastrojów społeczeństwa w związku z toczącymi się procesami poznańskich robotników

**Komitet
do spraw Bezpieczeństwa Publicznego
Gabinet Przewodniczącego
L.dz. AE-335/56^a**

Warszawa, dnia 1 X 1956 r.
Ścisłe tajne

**Biuletyn [nr 3]
o procesach w Poznaniu**

W dniu 29 IX br. przed gmachem sądu oraz w jego okolicy panował zupełny spokój. Na terenie miasta Poznania nie zanotowano żadnych zakłóceń porządku publicznego.

Szereg uzyskanych informacji świadczy o tym, że wielu ludzi w Poznaniu uważa procesy za słuszne i obiektywnie prowadzone oraz potępia bestialskie zamordowanie kpr. [Zygmunta] Izdebnego¹.

Wśród pracowników PKP stacja [Poznań] Starołęka wypowiadano pogląd, że dopuszczenie dziennikarzy zagranicznych na rozprawy sądowe jest niesłuszne, ponieważ są to nasze sprawy wewnętrzne i nie powinny obchodzić zagranicę.

Wiele komentarzy wywołują nadal wzmocnione patrole MO w Poznaniu, które – zdaniem wypowiadających się – mają świadczyć o słabości władzy i ustroju, jak również o tym, że władze obawiają się wystąpień podobnych do czerwcowych.

Jeden z robotników budowlanych stwierdził, że procesy odbywają się tylko dlatego, że zginęli UB-owcy, winnych natomiast śmierci i ran setek osób cywilnych nie pociąga się do odpowiedzialności. Inny robotnik wyraził się: „Cały ten proces jest wielkim wstydem dla Polski Ludowej, która ma być matką robotników i chłopów, że na ławie oskarżonych powinni zasiąść ci, którzy do wypadków dopuścili, jak: związki zawodowe, partia i poszczególne ministerstwa”.

Ustalono robotnika, który w Fabryce Maszyn Żniwnych rozpowszechniał plotkę o przygotowaniu robotników ZISPO² i Stoczni Gdańskiej do strajków solidaryzujących się z oskarżonymi.

[^b]

Załoga jednego z działów W[ytwórni] S[przętu] K[omunikacyjnego] w Świdniku (Lublin) wysunęła propozycję wysłania listu do Sądu Wojewódzkiego w Poznaniu, w którym domagano by się surowego ukarania prowokatorów.

^a Poniżej odręczny, nieczytelny podpis oraz odręczny zapis 4 X.

^b Opuszczony fragment nie dotyczył nastrojów społecznych.

¹ 28 VI 1956 r. na Dworcu Głównym PKP w Poznaniu tłum zlinczował wartownika WUdsBP w Poznaniu kpr. Zygmunta Izdebnego, który nieświadom wydarzeń na ulicach miasta przyjechał do pracy. Sprawa zabójstwa Izdebnego była głównym wątkiem w tzw. procesie trzech, w którym oskarżonymi byli: Józef Foltynowicz, Kazimierz Żurek i Jerzy Sroka.

² ZISPO – Zakłady im. Józefa Stalina w Poznaniu. Taką nazwę od 30 XII 1949 r. nosiły Zakłady Hipolita Cegielskiego w Poznaniu.

W grupie pracowników w Myśliborzu (Szczecin) zanotowano w dniu 26 IX br. wypowiedzi, z których wynika, że wszyscy zatrzymani podczas wypadków poznańskich będą siedzieć tylko do rozprawy, a następnie zostaną wypuszczeni na wolność.

Grupa pracowników Ministerstwa Finansów w Warszawie wyraziła swe oburzenie, że w stosunku do aresztowanych w czasie wypadków poznańskich stosowano niedozwolone metody śledztwa.

Pracownik Drukarni im. Rewolucji Październikowej w Warszawie (członek egzekutywy P[odstawowej] O[rganizacji] P[artyjnej] i Rady Zakładowej) zastanawiał się, dlaczego prasa nie podaje nic o załodze czołgu opanowanego przez prowokatorów. Twierdził, że załogę tego czołgu stanowili żołnierze radzieccy, którzy zostali przez ludzi pobici.

[^c]

Dyrektor Gabinetu Przewodniczącego
(J[erzy] Nowakowski, ppłk)^d

Rozesłano wg rozdzielnika nr 6

Źródło: AIPN Po, 570/19, k. 14–18, kopia, mps; AIPN, 0749/21, k. 14–18, oryginał, mps.

^c *Opuszczony fragment nie dotyczył nastrojów społecznych. Powyżej pozioma maszynowa linia.*

^d *Odręczny, nieczytelny podpis.*

Nr 5

1956 październik 2, Warszawa – Biuletyn Komitetu do spraw Bezpieczeństwa Publicznego nr 4 w sprawie nastrojów społeczeństwa, w związku z toczącymi się procesami poznańskich robotników

**Komitet
do spraw Bezpieczeństwa Publicznego
Gabinet Przewodniczącego
L.dz. AE-335/56^a**

Warszawa, dnia 2 X 1956 r.
Ściśle tajne

**Biuletyn [nr 4]
dot. procesów w Poznaniu**

W Poznaniu notuje się dość ożywioną działalność dziennikarzy i dyplomatów państw kapitalistycznych. Dokonali oni zdjęć gmachu sądu, Komendy Dzielnicowej MO Stare Miasto, kordonów i patroli MO, jak również ludzi zgromadzonych na ulicach prowadzących do sądu.

[^b]

W dniu 1 X 1956 r. otrzymano informację, że wśród studentów Poznania krążą pogłoski, iż jeśli w procesie zapadną duże wyroki, to Wojewódzki Urząd do spraw Bezpieczeństwa Publicznego w Poznaniu zostanie podminowany i zburzony przez studentów politechniki.

Pracownik W-8 ZISPO znany z wrogich wypowiedzi stwierdził, że jeśli oskarżonym sąd wymierzy duże wyroki, to zostaną oni pomścić.

Zanotowano również szereg wypowiedzi wśród pracowników ZISPO, że obecnie wszyscy czekają na pierwsze wyroki i jeśli będą kary śmierci, to w Poznaniu rozpoczną się na nowo rozruchy.

Z informacji otrzymanej z Konina wynika, że krążą tam pogłoski o uwolnieniu aresztowanych, że w Poznaniu będzie jeszcze „gorąco”, gdyż wszyscy jeszcze broni nie zdali.

Dużo komentarzy wśród społeczeństwa Poznania wywołało podanie do ogólnej wiadomości o wszczęciu dochodzeń i aresztowaniu funkcjonariuszy MO, którzy stosowali niedozwolone metody przy zatrzymywaniu osób związanych z wypadkami poznańskimi i w śledztwie.

[^c]

Na terenie Warszawy znaleziono 3 wrogie anonimy (wykonane na maszynie), w których autor występuje w imieniu „Warszawskiego Międzyzakładowego Komitetu Robotniczego dla Walki w Obronie Słusznej Akcji Robotników Poznania i Ofiar Więzionych za tę słuszną walkę” i zwraca^d się z apelem^e do zespołów sędziowskich, prokuratorów i obrońców występujących w procesach poznańskich – o słusne osądzenie winowajców.

^a Poniżej odręczny, nieczytelny podpis oraz zapis 4 X.

^b Opuszczony fragment nie dotyczy nastrojów społecznych.

^c Opuszczony fragment nie dotyczy nastrojów społecznych.

^d W dokumencie swraca.

^e W dokumencie apełom.

Autor solidaryzuje się z uczestnikami zająć w Poznaniu. Winą za zaistniałe wypadki obarcza rząd PRL. Anonimy zawierają zwroty antyradzieckie.

Nadmienia się, że [wyraz nieczytelny] po wypadkach poznańskich znaleziono dwa anonimy wykonane na maszynie pt. „Warszawski Międzyzakładowy Komitet Walki o Lepsze Jutro i Obrony Braci Robotników [z] Poznania”.

Kilku księży w Warszawie podczas rozmowy na temat procesów w Poznaniu stwierdziło, że brak jest w procesach potwierdzenia inspiracji wypadków poznańskich ze strony państw zachodnich, na co wskazywały uprzednio oświadczenia rządowe.

Komentarze, pochodzące z różnych środowisk w Bydgoszczy (b. PSL, księży), podkreślają, że w procesach cała uwaga skoncentrowana została wokół samych faktów, a nie przyczyn, które spowodowały tak tragiczne w skutkach następstwa.

W niektórych wypowiedziach podważa się oświadczenia rządowe dotyczące wypadków poznańskich o istnieniu inspiracji ośrodków zagranicznych, wskazując, że w procesach biorą udział sprawcy morderstw, a nie organizatorzy zająć lub siatka szpiegowska.

[^f]

[W] Z[akładach] P[rzemysłu] B[awełnianego] im. Marchlewskiego w Łodzi, wśród robotników, którym nie przysługuje wyrównanie za potrącenia podatku dochodowego, wytworzyły się nastroje niezadowolenia. Podczas wypłaty wyrównania w dniach 26 i 27 IX br. grupa robotników (przeważnie kobiety) zgromadziła się przed budynkiem tkalni, wyrażając swoje niezadowolenie, m.in. wznoszono okrzyki: „Trzeba wam Poznania, to się go doczekacie”^g.

Dyrektor Gabinetu Przewodniczącego
(J[erzy] Nowakowski, ppłk)^h

Rozesłano wg rozdzielnika nr 6

Źródło: AIPN Po, 570/19, k. 19–22, kopia, mps; AIPN, 0749/21, k. 19–22, oryginał, mps.

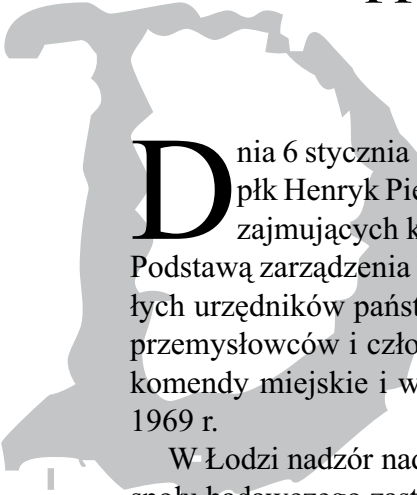
^f *Opuszczony fragment nie dotyczy nastrojów społecznych.*

^g *Poniżej pozioma maszynowa linia.*

^h *Poniżej odręczny, nieczytelny podpis.*

Sebastian Pilarski

CELE I METODY ANKIETYZACJI DZIAŁACZY POLITYCZNYCH I FUNKCJONARIUSZY SŁUŻB MUNDUROWYCH II RZECZYPOSPOLITEJ

Dnia 6 stycznia 1969 r. dyrektor Departamentu III Ministerstwa Spraw Wewnętrznych płk Henryk Piętek wydał polecenie przeprowadzenia badań ankietowych wśród osób zajmujących kierownicze stanowiska w aparacie państwowym II Rzeczypospolitej. Podstawą zarządzenia była decyzja kierownictwa MSW, które nakazało objęcie kontrolą byłych urzędników państwowych, działaczy prawicowych ugrupowań politycznych, ziemian, przemysłowców i członków organizacji masonskich. Zadania miały być realizowane przez komendy miejskie i wojewódzkie Milicji Obywatelskiej w terminie od stycznia do marca 1969 r.

W Łodzi nadzór nad przeprowadzeniem ankietyzacji sprawował jako przewodniczący zespołu badawczego zastępca naczelnika Wydziału III KM MO, kpt. Czesław Gruchot. Działania koordynowało MSW, o czym świadczy przesłanie materiałów archiwalnych z Biura „C” MSW, dotyczących 23 osób, które miały być uwzględnione w charakterze ankietowanych¹. Materiałem pomocniczym były wykazy oficerów Wojska Polskiego, Żandarmerii Wojskowej, Korpusu Ochrony Pogranicza, funkcjonariuszy Policji Państwowej i Straży Więziennej oraz działaczy Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem, Obozu Zjednoczenia Narodowego, Legionu Młodych, Stronnictwa Narodowego, Obozu Narodowo-Radykalnego oraz Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów². Każdy z wykazów zawierał dane osób pozostających

¹ AIPN Łd, pf 10/955, t. 1, Pismo I zastępcy komendanta KM MO ds. Bezpieczeństwa w Łodzi płk. Leona Chruślińskiego do dyrektora Biura „C” MSW w Warszawie, 6 II 1969 r., k. 8–9.

² Zagadnienie działalności ugrupowań politycznych w okresie międzywojennym zostało szeroko omówione w literaturze przedmiotu. Zob. J. Faryś, *Piłsudski i piłsudczycy. Z dziejów koncepcji polityczno-ustrojowej (1918–1939)*, Szczecin 1991; J. Holzer, *Mozaika polityczna Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1974; Z. Kaczmarek, *Obóz Wielkiej Polski – geneza i działalność społeczno-polityczna w latach 1926–1933*, Poznań 1980; B. Krzywobłocka, *Chadecja 1918–1937*, Warszawa 1974; P. Waingertner, *„Naprawa” (1926–1939). Z dziejów obozu pomajowego*, Warszawa 1999; R. Wapiński, *Narodowa Demokracja 1893–1939. Ze studiów nad dziejami myśli nacjonalistycznej*, Wrocław 1980. Por. A. Belcikowska, *Stronnictwa i związki polityczne w Polsce: charakterystyki, dane historyczne, programy, rezolucje, organizacje partyjne, prasa, przywódcy*, Warszawa 1925; *eadem*, *Stronnictwa polityczne w Polsce. Popularny przewodnik praktyczny ilustrowany 23-ema fotografiami wybitnych posłów*, Warszawa 1926; J. Belcikowski, *Charakterystyki i programy stronnictw politycznych na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, z uwzględnieniem stronnictw: żydowskich, ukraińskich, niemieckich, litewskich, białoruskich i rosyjskich na ziemiach polskich: przewodnik praktyczny dla obywatela*, Warszawa 1923.

AIPN Łd

A8

Łódź, dnia 6 4 1969r.

OE:0312/69

T a j n eEgz.Nr 2

Dyrektor Biura "C"
Ministerstwa Spraw Wewnętrznych
w Warszawie
=====

W związku z prowadzoną ankietyzacją b.działaczy politycznych i wyższych funkcjonariuszy państwowych działających do roku 1939, proszę o udostępnienie materiałów archiwalnych dotyczących niżej wymienionych osób :

- 01/18/II
Materiały
wzrostu do 200
37/43/II
Materiały
określenie
legum
Wzrostu
do 200
176/12/II
Wzrostu
do 200
01230/II
St
Butelki II - 7
0349/II
Materiały
wzrostu do 200
Materiały
wzrostu do 200
16 9/17/I
- ✓ 1/ ADAMIAK Wacław s.Antoniego ur.13.IX.-1898r, zam.Łódź, ul.Łączna Nr 7 m 71, mat. w Wydz.II Biura "C" do Nr 823/d/56 str.31.
 - 2/ BOGUCKI Stefan s.Tadeusza ur. 1.VII.-1896r, zam.Łódź, ul.Skarbowa Nr 2 m 1, mat. w Wydz.II Biura "C" Nr 823/d/61 str.126.
 - ✓ 3/ MOTYLEWICZ Jan s.Michała ur.3.III.-1896r, zam.Łódź, ul.Pabianicka Nr 27 m 1, mat.w Wydz.II Biura "C" Nr 823/d/65 str.497.
 - 4/ DENYS Franciszek s.Franciszka ur.23.VIII.-1899r, zam.Łódź, ul. Daniłowskiego Nr 3 m 54, mat.w Wydz.II Biura "C" do Nr. 18813.
 - ✓ 5/ MACHEJEK Jan s.Jana ur. 15.1.-1908r, zam. w Łodzi, ul.Piotrkowska Nr 33 m 18, mat.w Wydz.II Biura "C" do Nr 11977/P.
 - 6/ PISANECKI Czesław s.Konstantego ur. 21.VII.-1896r, zam.w Łodzi, ul.Kilińskiego Nr 93 m 4, mat.w Wydz.II Biura "C" do Nr 25280/b.
 - ✓ 7/ WABERSKI Ludwik s.Władysława ur.17.VIII.-1900r, zam.w Łodzi, ul. Tuwima Nr 17 m 14, mat.w Wydz.II Biura "C" do Nr 57576/I. 5779
 - 8/ SZOLIN Stanisław s.Wacława ur.30.X.-1898r, zam.Łódź, ul.Wschodnia Nr 65 m 5, mat.w Wydz.II Biura "C" Nr 823/d/66 str.531.
 - 9/ KOPIEC Karol s.Bartłomieja ur. 2.XII.1893r, zam.Łódź, ul.Uniwersytecka Nr 14 m 1, mat.w Wydz.II Biura "C" do Nr 23208/b i 823/d/25 str.477.
 - ✓ 10/ KRUDERMAN Ludwik s.Juliusza ur.25.VIII.-1905r, zam.Łódź, ul.Patriotyczna Nr 29 m 1, mat.w Wydz.II Biura "C" do Nr 21856/b.

Pierwsza strona pisma zastępcy komendanta miejskiego MO ds. Bezpieczeństwa płk. Leona Chruślińskiego do dyrektora Biura „C” MSW w Warszawie płk. Jana Zabawskiego z prośbą o przesłanie materiałów dotyczących osób objętych ankietyzacją, zamieszkujących na terenie Łodzi, 6 II 1969 r. (IPN Łd pf 10/955, t. 1)

DOKUMENTY

w zainteresowaniu Służby Bezpieczeństwa, łącznie z informacjami na temat miejsca pracy i zamieszkania oraz sygnaturą materiałów archiwalnych, znajdujących się w posiadaniu SB³.

Na przełomie marca i kwietnia 1969 r. kpt. Gruchot systematycznie przysyłał do Warszawy wypełnione formularze, a 9 kwietnia do korespondencji dołączył podsumowanie 103 ankiet⁴. Dokument stanowi podstawę przedstawionej w załączniku źródłowym analizy ankietyzacji w Łodzi. Nie zawiera jednak fragmentów dotyczących obsady personalnej poszczególnych wydziałów Urzędu Wojewódzkiego Łódzkiego. W obydwu dokumentach występują nazwiska osób, odgrywających istotną rolę w życiu społeczno-politycznym II Rzeczypospolitej, nie tylko na szczeblu lokalnym, ale i centralnym. Wymienić tu można m.in. Henryka Józewskiego, Kazimierza Kowalskiego, czy też Jana Kwapińskiego. Uwagę zwracają liczne błędy, na przykład nieprawidłowa pisownia nazwisk, jak również mylne informacje dotyczące obsady poszczególnych stanowisk. Rażąca pomyłką jest przypisanie funkcji dowódcy Okręgu Korpusu nr IV gen. bryg. Aleksandrowi Narbutowi-Łuczyńskiemu, podczas gdy stanowisko to piastował do 1 września 1939 r. gen. bryg. Wiktor Thommée. Błędne było również wskazanie miejsca śmierci wiceprezydenta Łodzi Antoniego Purtala, zamordowanego w Majdanku – a nie jak podano w analizie – w Oświęcimiu. W odniesieniu do wielu osób zajmujących niższe szczeble w hierarchii urzędniczej, nie udało się ustalić bliższych danych ze względu na brak materiałów archiwalnych. Zwraca uwagę fakt pominięcia w ankietyzacji płk. Emila Kalińskiego, w latach 1933–1939 ministra poczt i telegrafów, działacza OZN, piastującego najwyższe stanowisko w aparacie państwowym spośród wszystkich osób zamieszkałych w Łodzi.

Podstawą uzyskania interesujących informacji był przeprowadzony wywiad, a uzupełnieniem – dane z kart E-15, wypełnianych przez pracowników Biura „C” MSW. W ten sposób poszerzano zakres wiedzy na temat oficerów WP związanych z Oddziałem II Sztabu Głównego WP oraz pracowników więziennictwa. Przydatny pozostawał także rejestr skazanych MSW⁵.

Pomimo obszernej bazy źródłowej część ankiet wypełniona została w sposób niedbały – sprawia to wrażenie powierzchowności i pospiesznego działania funkcjonariuszy łódzkiej SB. Do częstych błędów można zaliczyć wpisywanie w rubryce „Wiek” daty urodzenia, czy też brak podpisu osoby wypełniającej ankietę.

Najbardziej interesującą częścią ankiety są pytania dotyczące represji stosowanych po 1945 r. wobec badanych osób. Przykładem jest ankietą byłego członka Zarządu Głównego SN Ludwika Chaberskiego, skazanego przez Wojskowy Sąd Rejonowy w Warszawie na dziesięć lat pozbawienia wolności za nielegalną działalność polityczną oraz rzekome stworzenie siatki szpiegowskiej i działanie na szkodę państwa⁶. Natomiast Gerhard Pawłowicz, przed wybuchem II wojny światowej właściciel przedsiębiorstwa, w 1949 r. został skazany na dziewięć miesięcy pozbawienia wolności za podpisanie niemieckiej listy narodowej. Wymieniony był objęty kontrolą operacyjną organów bezpieczeństwa, wobec czego stwierdzono: „Jak wynika to ze sprawy prowadzonej na wymienionego w latach [19]55–[19]56 Pawłowicz w dys-

³ AIPN Łd, pf 10/955, t. 1, Wykazy osób objętych ankietyzacją, k. 36–58.

⁴ *Ibidem*, Pisma kpt. Czesława Gruchota do naczelnika Wydziału I Departamentu III MSW z 21 III, 26 III, 2 IV 1969 r. oraz omówienie wyników ankietyzacji przeprowadzonej w Łodzi z 9 IV 1969 r., k. 10–21.

⁵ *Ibidem*, Karty E-15 dotyczące kpt. Stefana Boguckiego, Edwarda Bredy (w latach 1921–1926 kierownika kancelarii DOK nr IV w Łodzi), Zygmunta Chmieleckiego (w latach 1933–1939 zastępcy naczelnika więzienia w Krakowie), k. 113, 138, 163; *ibidem*, Zapytania o karalność członków rodziny kpt. Boguckiego, b.d., k. 115–116.

⁶ *Ibidem*, Ankietą osoby badanej – członka kierownictwa organizacji działającej przed 1939 r., k. 140.

kusjach nad problematyką spraw politycznych wyrażał zawsze wrogi stosunek do obecnej rzeczywistości”. Co ciekawe, nie przeszkodziło to w odznaczeniu go Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski⁷. Informacja na temat sprawy operacyjno-obszerności pojawia się również w odniesieniu do byłego właściciela ziemskiego Jana Czerwińskiego⁸.

Osobą represjonowaną był Władysław Śmigiel, „w latach 1931–1934 funkcjonariusz służby śledczej ds. politycznych przy komisariacie Policji Państwowej w Zduńskiej Woli”. Śmigiel został skazany na sześć lat pozbawienia wolności na podstawie dekretu z 22 stycznia 1946 r. „o odpowiedzialności za klęskę wrześniową i faszyzację życia państwowego w Polsce”. Zarzucono mu, że jako funkcjonariusz policji „brał czynny udział w dręczeniu aresztowanych za działalność polityczną działaczy lewicowych”⁹. W oparciu o ten sam dekret otrzymał wyrok pozbawienia wolności były starosta łódzki Franciszek Denys, którego ankietę zamieszczono w dołączonym wyborze dokumentów¹⁰.

Analizie poddano postawę polityczną kontrolowanych osób. W przypadku Stanisława Rapalskiego, działacza PPS i wiceprezydenta Łodzi w latach 1927–1933 stwierdzono, iż po powstaniu PZPR „wypowiadał się, że] »nas PPS-owców wszystkich wykończą. To nie czasy rządu PPS-u, lecz komunistów z PZPR-u. Robią z nami, co im się podoba, doczekaliśmy się radosnej wolności«”. Rapalski miał też domagać się ujawnienia prawdy o zbrodniach stalinowskich, dodając, że „Związek Radziecki zawsze poświęci Polskę, jeśli tego będzie wymagał interes własny, dlatego mu nie można ufać”¹¹.

Zagadnienia międzynarodowe rozważano przede wszystkim w związku z wojną sześciopięcioletnią w 1967 r. Konflikt Izraela z państwami arabskimi sprawił, że jako zarzut traktowano utrzymywanie „kontaktów z osobami zam[ieszkałymi] za granicą o poglądach prosyjonistycznych”¹². W większości ankiet występuje jednak stwierdzenie o akceptowaniu posunięć „partii i rządu” na arenie międzynarodowej.

Analiza ankietyzacji przeprowadzonej w Łodzi skłania do stwierdzenia, że nie przykładano do jej rezultatów szczególnej wagi. Wiązało się to z przekonaniem o braku możliwości oddziaływania przedstawicieli badanych środowisk na życie społeczno-polityczne. Okolicznością skutecznie uniemożliwiającą aktywność polityczną był wiek ankietyzowanych. Zwraca uwagę fakt nieobjęcia badaniami członków organizacji o charakterze lewicowym i przedstawicieli ruchu ludowego, których nie traktowano jako zagrożenia dla ustroju PRL. W przypadku PPS uwzględniano wyłącznie osoby zajmujące eksponowane stanowiska w administracji samorządowej.

W dokumencie wytworzonym w 1979 r. znalazła się następująca opinia: „Materiał ten [tj. pochodzący z ankietyzacji] nie posiada aktualnie żadnych wartości operacyjnych, zawiera natomiast uogólnienia i wartości historyczne możliwe do wykorzystania przy ewentualnych badaniach lub opracowaniach”¹³. W związku z tym został on złożony do archiwum, gdzie miał być przechowywany przez pięćdziesiąt lat.

⁷ *Ibidem*, t. 2, Ankieta osoby badanej – członka kierownictwa organizacji działającej przed 1939 r., k. 192–199.

⁸ *Ibidem*, t. 1, Ankieta osoby badanej – członka kierownictwa organizacji działającej przed 1939 r., k. 177.

⁹ *Ibidem*, t. 3, Ankieta osoby badanej – członka kierownictwa organizacji działającej przed 1939 r., k. 188–194; AIPN Łd, 5/31, Akta sprawy III K-234/49 przeciwko Władysławowi Śmigłowi *vel* Śmigielskiemu.

¹⁰ AIPN Łd, 5/69, Akta sprawy IV K-110/54 przeciwko Franciszkowi Denysowi.

¹¹ AIPN Łd, pf 10/955, t. 2, Ankieta osoby badanej – członka kierownictwa organizacji działającej przed 1939 r., k. 221–227.

¹² *Ibidem*, k. 200–206.

¹³ *Ibidem*, t. 1, Pismo zastępcy naczelnika Wydziału III KW MO w Łodzi mjr. Ryszarda Przybysza do naczelnika Wydziału „C” KW MO w Łodzi ppłk. Stefana Filipiaka, 9 III 1979 r., k. 288.

TEKST ŹRÓDŁA

Nr 1

1969 styczeń 6, Warszawa – Pismo dyrektora Departamentu III MSW płk. Henryka Piętka do I zastępców komendantów wojewódzkich i miejskich MO ds. SB w sprawie przeprowadzenia badań ankietowych obejmujących środowiska osób zaangażowanych w życie społeczno-polityczne II Rzeczypospolitej

^aWarszawa, dnia ^b6^b stycznia 1969 r.

Tajne

**I zastępca komendanta ^cmiejskiego^c MO
ds. Służby Bezpieczeństwa w ^bŁodzi^b**

^dZgodnie z decyzją kierownictwa MSW Departament III prowadzi badania ankietowe czołowego aktywu b[yłych] prawicowych organizacji politycznych działających w Polsce do 1939 r., wysokich urzędników państwowych, przedstawicieli obszarnictwa i arystokracji, fabrykantów i przemysłowców oraz głównych działaczy masonskich.

Celem badań jest ustalenie:

1. Czy w obecnych warunkach społeczno-politycznych osoby wywodzące się z tych organizacji stanowią zagrożenie dla polityki państwa i ustroju PRL? Na ile grupy wywodzące się spośród tych osób zachowują wrogi lub negatywny stosunek do władzy ludowej? W jakim zakresie podtrzymują dawne więzy organizacyjne między sobą, gdzie pracują i jakie stanowiska zajmują, [jakie posiadają] zarobki i czy znajdują się w punktach newralgicznych dla polityki państwa? Czy w określonych zawodach, miejscach pracy i środowiskach stanowią skupiska, [czy można to zakwalifikować] jako działanie zamierzone, czy też przypadkowe?

2. Na jaką bazę społeczną mogą oddziaływać, ewentualnie w jaki sposób ją wspomagać, zwłaszcza: inteligencję, młodzież, kluby, stowarzyszenia (zarówno świeckie, jak i religijne), powiązania z reakcyjnym klerem itp.

3. Przewartościowań w postawach politycznych tych ludzi w okresie Polski Ludowej. Stosunek do aktualnych zadań budownictwa socjalistycznego w kraju i ich udział w tym budownictwie. Pozytywna aktywność społeczna.

Biorąc pod uwagę fakt, że osoby podlegające badaniu zamieszkują na obszarze całego kraju do badań ankietowych zostają włączone wydziały III k[omend] w[ojewódzkich] i k[omend] m[iejskich] MO oraz inne współdziałające jednostki Służby Bezpieczeństwa.

Z orientacyjnych danych przedstawionych przez Biuro „C” MSW wynika, że wykazy aktywu b[yłych] prawicowych organizacji politycznych obejmują dziesiątki tysięcy osób, w związku z czym dla koncentracji badań zachodzi potrzeba zawężenia ich do b[yłych] aktywistów, działaczy i członków władz centralnych, wojewódzkich i w wyjątkowych przypadkach – powiatowych, szczególnie takich b[yłych] prawicowych organizacji jak:

^a Po lewej stronie pieczęć prostokątna z godłem państwa: Ministerstwo Spraw Wewnętrznych L.dz. OE-I-03/69, z wpisaną odręcznie liczbą dziennika. Poniżej dekrety: ppłk Tomaszewski oraz kpt. Gruchot wraz z datą: 7 I [19]69 [r.] i dwa nieczytelne podpisy.

^{b-b} Wpisano odręcznie.

^{c-c} Wpisano odręcznie ponad przekreślonym maszynowym wpisem: Wojewódzkiego.

^d Po prawej stronie pieczęć wpływu: Wydział III z odręcznie dopisaną datą: 7 I [19]69 [r.] oraz znakiem pisma: OE-025/69.

- Stronnictwo Narodowe (SN),
- Bezpartyjny Blok Współpracy z Rządem (BBWR),
- Chrześcijańska Demokracja (ChD),
- Stronnictwo Pracy (SP),
- Narodowa Partia Robotnicza (NPR),
- Obóz Narodowo-Radykalny (ONR),
- Polska Organizacja Wojskowa (POW),
- Obóz Zjednoczenia Narodowego (OZN) i innych posiadających do 1939 r. w danym województwie wpływy polityczne.

Ponadto badaniami zostaną objęci również: b[yli] obszarnicy i arystokraci, przemysłowcy i fabrykanci oraz wysocy funkcjonariusze państwowi, w tym oficerowie „defy”¹, policji i wojska, zajmujący do 1939 r. kierownicze stanowiska (wojewodowie, komendanci Policji Państwowej, kierownicy wydziałów bezpieczeństwa, urzędów wojewódzkich i inni).

W celu realizacji tych zadań powołano przy Departamencie III Zespół Koordynacyjny w składzie:

- przewodniczący – wicedyrektor Departamentu III płk A[dam] Malik²
- członkowie – naczelnik Wydziału I [Departamentu III] ppłk J[erzy] Nawrocki³
- naczelnik Wydziału II [Departamentu III] płk K[arol] Pawłowicz⁴
- naczelnik Wydziału V [Departamentu III] płk J. Pytel

Niezależnie od tego powołano robocze zespoły zagadnieniowe.

Wskazaniem jest powołanie również w podległej Wam jednostce odpowiedniego zespołu w składzie⁶:

- przewodniczący – zastępca naczelnika Wydziału III nadzorujący pracę grupy II,
- członkowie (w zależności od potrzeb):
- pracownicy Wydz[iału] III,
- pracownicy Wydz[iału] „C”,
- pracownicy Wydz[iału] II,
- pracownicy Wydz[iału] IV.

Dla ułatwienia pracy zespołu przesyłam w załączeniu ankietę wraz z wykazami b[yłych] aktywistów prawicowych partii i organizacji politycznych (dalsze wykazy przesyłane będą sukcesywnie). Osoby zamieszczone w wykazach, po odpowiedniej selekcji dokonanej przez

⁶ *Na marginesie odręczna adnotacja:* Proszę opracować zarządzenie wewnętrzne powołujące taki zespół.

¹ „Defa” (defensywa) – wywiad defensywny (kontrwywiad), do 1921 r. komórka Oddziału II Sztabu Generalnego WP, następnie w strukturze MSW. Nazwa przyjęta na określenie służb PP, zajmujących się przestępstwami politycznymi, pochodzi od Inspektoratu Defensywy Politycznej Komendy Głównej PP.

² Adam Malik (ur. 1928 r.), płk. Od 1948 r. funkcjonariusz MBP, starszy inspektor grupy operacyjno-dochodzeniowej MSW mającej wyjaśnić okoliczności zabójstwa Bohdana Piaseckiego. Zastępca dyrektora Departamentu III MSW (1965–1970), czł. Grupy Operacyjnej nr 2 „Wisła” w Moskwie do spraw łączności z KGB (1970–1982), zastępca dyrektora (1982–1985), dyrektor Biura Studiów MSW (1985–1989), zastępca dyrektora Departamentu Studiów i Analiz MSW (1989–1990). *Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza*, t. II: 1956–1975, red. P. Piotrowski, Warszawa 2006, s. 38.

³ Jerzy Nawrocki, ppłk. Zastępca kierownika PUBP w Olsztynie (1950–1952); kierownik PUBP w Olsztynie (1952–1953), w 1953 r. kierownik PUBP w Mrągowie. W 1978 r. zastępca naczelnika Wydziału VIII Departamentu III MSW. *Ibidem*, t. I: 1944–1956, red. K. Szmagryk, Warszawa 2005, s. 328, 330, 331.

⁴ Karol Pawłowicz (ur. 1924 r.), płk. Od 1949 r. funkcjonariusz MBP, początkowo w PUBP w Hrubieszowie, następnie w WUBP w Lublinie. Po ukończeniu w 1952 r. kursu dla Aktywu Kierownictwa MBP był na kierowniczych stanowiskach w Departamencie III MBP i KdsBP. Zastępca naczelnika Wydziału I Departamentu III MSW (1958–1963), zastępca dyrektora Departamentu III MSW (1970–1972), I zastępca komendanta ds. SB Komendy Stołecznej MO w Warszawie (1972–1974). Zwolniony ze służby w 1978 r. *Ibidem*, t. I, s. 269; *ibidem*, t. II, s. 38, 157.

zespół, winny być poddane badaniom ankietowym. Niezależnie od tego, na podstawie posiadanych materiałów, zespół winien we własnym zakresie odtworzyć obsadę personalną władz wojewódzkich, związków i organizacji politycznych działających do 1939 r.

Jednocześnie ustala się zasadę, że jednostką wiodącą w prowadzonych badaniach w stosunku do konkretnych osób jest ten Wydział III, na terenie którego województwa osoba ankietowana działała do 1939 r. W związku z powyższym zobowiązuje się wydziały III KW i KM MO do przekazywania określonych materiałów właściwym terytorialnie wydz[iałom] III.

W celu szczegółowego omówienia zadań w zakresie prowadzonych badań zorganizowana zostanie w Departamencie III narada przewodniczących zespołów badawczych. Na naradę, która odbędzie się ^fw dniu 10 stycznia 1969 r. (piątek) o godz. 10.00 w gabinecie wicedyrektora Departamentu III płk. A[dama] Malika, proszę wydelegować wyznaczonego^f przez Was przewodniczącego zespołu. Na naradzie będą omówione:

- sposoby wykorzystywania posiadanych materiałów do wypełniania ankiet, w tym:
 - a) materiałów operacyjnych,
 - b) zasobów archiwalnych,
 - c) informacji poufnych,
 - d) opracowań oficjalnych danych statystycznych itp.;
- formy uzyskiwania środkami operacyjnymi, zwłaszcza aktualnych informacji, niezbędnych do wypełnienia ankiety tak, aby nie spowodować niepokoju i podejrzeń u osób ankietowanych;
- metody opracowania ankiet, które po wypełnieniu winny dać pełny i obiektywny obraz postawy politycznej osoby opracowywanej.

Ponadto omówione zostaną również sposoby sporządzania analizy środowiska, której celem winno być scharakteryzowanie:

- stanu faktycznego przy zastosowaniu metody porównań ilościowych, okresowych i jakościowych;
- związków przyczynowych powodujących określone zjawiska lub sytuacje, a w odniesieniu do osób – motywy ich działania;
- społeczno-politycznych i ekonomicznych skutków negatywnej lub innej działalności osób badanych.

Analiza środowiska winna być zakończona odpowiednimi wnioskami operacyjnymi wpływającymi z przeprowadzanych badań.

Jednocześnie informuję, że pracę zespołu KW i KM MO należy zakończyć ^fz dniem 30 marca 1969 roku^f.

Dyrektor Departamentu III MSW^g
(płk H[enryk] Piątek⁵)

Źródło: AIPN Łd, pf 10/955, t. 1, k. 2–6, mps.

^{f-f} Podkreślono odręcznie.

^g Poniżej nieczytelny podpis.

⁵ Henryk Piątek (ur. 1922 r.), gen. bryg. W 1945 r. zastępca kierownika PUBP w Końskich, kierownik PUBP w Piotrkowie Trybunalskim (1947–1951), p.o. zastępcy kierownika WUBP w Poznaniu (1951–1954), zastępca komendanta KW MO ds. SB we Wrocławiu (1957–1958), zastępca dyrektora Departamentu IV MSW (1962–1965), dyrektor Departamentu III MSW (1965–1971), wiceminister spraw wewnętrznych (1971–1974), wiceminister leśnictwa i przemysłu drzewnego (1974–1980). W 1990 r. oskarżony o torturowanie i czynne znieważanie członków organizacji młodzieżowych, m.in. działającej w Wolborzu organizacji Słoneczko (1948–1950). *Aparat bezpieczeństwa...*, t. I, s. 212, 306, 351; *ibidem*, t. II, s. 35, 38, 161.

Nr 2

1969 styczeń 9, Łódź – Zarządzenie zastępcy komendanta KM MO ds. SB w Łodzi płk. Henryka Bilskiego w sprawie powołania zespołu badawczego do przeprowadzenia badań ankietowych obejmujących środowiska osób zaangażowanych w życie społeczno-polityczne II Rzeczypospolitej

Łódź, dnia 9 I^a 1969 r.

Tajne
Egz. nr 5

Zarządzenie wewnętrzne nr 01/69^a

W oparciu o pismo dyrektora Dep[artamentu] III z dnia 6 stycznia 1969 r. za L.dz. OE-I-03/69 w sprawie podjęcia badań ankietowych czołowego aktywu byłych prawicowych organizacji politycznych, działających w Polsce do 1939 r., wysokich urzędników państwowych, przedstawicieli obszarnictwa i arystokracji, fabrykantów i przemysłowców oraz głównych działaczy masonskich.

Zarządzam:

1. Powołanie zespołu badawczego w składzie:

- przewodniczący – z[astęp]ca nacz[elnika] Wydz[iału] III kpt. Cz[esław] Gruchot¹,
- członkowie – kier[ownik] Gr[upy] II Wydz[iału] III kpt. R[yszard] Borkowski²,
- [kierownik Grupy] III [Wydziału] III [kpt.] S[tefan] Filipiak³,
- [kierownik Grupy] IV [Wydziału] III [kpt.] J[anusz] Jasiński⁴,

^{a-a} Wpisano odręcznie.

¹ Czesław Gruchot (ur. 1925 r.), mjr. Od 1949 r. funkcjonariusz WUBP/WUdsBP w Łodzi, oficer operacyjny i starszy oficer operacyjny Wydziału II KW MO w Szczecinie i KM MO w Łodzi (1956–1959), kierownik grupy Wydziału II KM MO w Łodzi (1959–1968), zastępca naczelnika Wydziału III KM MO w Łodzi (1968–1973), naczelnik Wydziału III KM MO w Łodzi (1973–1975). Zwolniony ze służby w 1975 r. AIPN Łd, 099/918, Akta osobowe.

² Ryszard Borkowski (ur. 1928 r.), ppłk. Od 1953 r. funkcjonariusz UBP na m. Łódź, w latach 1954–1956 w WUBP/WUdsBP w Łodzi, zwolniony ze służby w 1956 r. Oficer operacyjny i starszy oficer operacyjny Wydziału III KM MO w Łodzi (1959–1967), kierownik Grupy II Wydziału III KM MO w Łodzi (1967–1969), inspektor w Inspektoracie ds. Specjalnych KM MO w Łodzi (1969–1972), zastępca naczelnika Wydziału „B” w Inspektoracie ds. Specjalnych KM MO w Łodzi (1972–1975), naczelnik Wydziału Inspekcji KW MO w Skierniewicach (1975–1979), I sekretarz Komitetu Zakładowego PZPR w KW MO (1977–1979). Zwolniony ze służby w 1979 r. AIPN Łd, 0210/10, Akta osobowe.

³ Stefan Filipiak (ur. 1932 r.), płk. Od 1952 r. funkcjonariusz UBP na m. Łódź, kierownik Sekcji 3 Wydziału VIII WUBP w Łodzi (1954–1956), od 1956 r. starszy oficer operacyjny Sekcji 3 Wydziału V WUBP w Łodzi – w tym samym roku zwolniony ze służby, starszy oficer operacyjny Wydziału III KM MO w Łodzi (1959–1964), kierownik Grupy III Wydziału III KM MO w Łodzi (1964–1970), zastępca naczelnika Wydziału Ogólnego KM MO w Łodzi (1970–1973), naczelnik Wydziału „C” KM MO w Łodzi (1973–1975) i KW MO/WUSW w Łodzi (1975–1990). Zwolniony ze służby w 1990 r. AIPN Łd, 0268/373, Akta osobowe.

⁴ Janusz Jasiński (ur. 1934 r.), mjr. Od 1956 r. funkcjonariusz WUdsBP – zwolniony ze służby w tym samym roku, oficer operacyjny Wydziału III KM MO w Łodzi (1959–1962), oficer operacyjny Wydziału IV KM MO w Łodzi (1962–1964), kierownik grupy Wydziału IV KM MO w Łodzi (1964–1966), starszy oficer operacyjny (1966–1967), inspektor (1967–1968) i kierownik Grupy IV Wydziału III KM MO w Łodzi (1968–1972), zastępca naczelnika Wydziału Paszportów i Dowodów Osobistych KM MO w Łodzi (1972–1983). W 1983 r. zastępca komendanta/szefa ds. SB KM MO/RUSW w Zgierzu – w tym samym roku zwolniony ze służby. AIPN Łd, 0100/83, Akta osobowe.

- [kierownik Grupy] VI [Wydziału] III [kpt.] R[yszard] Przybysz⁵,
 - [kierownik sekcji Wydziału] „C” [kpt.] Z[dzisław] Zaorski⁶,
 - [kierownik Wydziału] IV [kpt.] L[ech] Pisarek⁷.
2. Sposób realizacji powyższych badań określony zostanie odrębnym planem opartym o ww. pismo dyr[ektora] Dep[artamentu] III.
3. Zakończenie prac badawczych winno nastąpić w nieprzekraczalnym terminie do dnia 25 III 1969 r.
4. Zobowiązuje się naczelników wydz[iałów] II, IV i „C” do udzielenia jak najdalej idącej pomocy pracownikom zaangażowanym w pracach badawczych omawianego problemu.

Zastępca komendanta miejskiego
Milicji Obywatelskiej ds. Bezp[ieczeństwa]
w Łodzi^b
płk H[enryk] **Bilski**⁸

Źródło: AIPN Łd, pf 10/955, t. 1, k. 7, mps.

^b Poniżej nieczytelny podpis.

⁵ Ryszard Przybysz (ur. 1932 r.), płk. Od 1952 r. funkcjonariusz WUBP/WUdsBP w Łodzi, oficer operacyjny Wydziału IV KM MO w Łodzi (1956–1957), oficer operacyjny i starszy oficer operacyjny Wydziału III KM MO w Łodzi (1957–1966), kierownik grupy Wydziału III KM MO w Łodzi (1966–1970), zastępca naczelnika Wydziału III KM MO i KW MO w Łodzi (1970–1980), naczelnik Wydziału „B” KW MO/WUSW w Łodzi (1980–1990). Zwolniony ze służby w 1990 r. AIPN Łd, 0100/382, Akta osobowe.

⁶ Zdzisław Zaorski (ur. 1933 r.), ppłk. Od 1953 r. funkcjonariusz WUBP/WUdsBP w Łodzi, oficer operacyjny i starszy oficer operacyjny WUdsBP/KM MO w Łodzi (1956–1963), kierownik grupy Wydziału II KM MO w Łodzi (1963–1966), kierownik sekcji Wydziału „C” KM MO w Łodzi (1966–1970), starszy inspektor Wydziału III KM MO w Łodzi (1970–1972), kierownik grupy Wydziału III KM MO w Łodzi (1972–1975), od 1975 r. kierownik sekcji Wydziału III KM MO w Łodzi, zastępca naczelnika Wydziału „B” KM MO i KW MO/WUSW w Łodzi 1975–1990. Zwolniony ze służby w 1990 r. AIPN Łd, 0268/384, Akta osobowe.

⁷ Lech Pisarek (ur. 1934 r.), mjr. Oficer operacyjny i starszy oficer operacyjny Wydziału II WUdsBP/KM MO w Łodzi (1956–1960), p.o. kierownika grupy Wydziału II KM MO w Łodzi (1960–1961), kierownik grupy Wydziału II KM MO w Łodzi (1961–1967), kierownik grupy Wydziału IV KM MO w Łodzi (1967–1972), kierownik sekcji Wydziału Paszportów i Dowodów Osobistych KW MO w Łodzi (1972–1981), zastępca komendanta/szefa KD MO/DUSW ds. Polityczno-Wychowawczych Łódź-Widzew (1982–1984). AIPN Łd, 0100/99, Akta osobowe.

⁸ Henryk Bilski (ur. 1922 r.), płk. Funkcjonariusz PUBP w Łodzi (1945–1948), funkcjonariusz Placówki Bezpieczeństwa Publicznego w Zgierzu (1948–1949), zastępca szefa PUBP w Łasku (1950–1952), szef PUBP/PUdsBP w Łasku (1952–1955), naczelnik Wydziału Włókienniczego WUdsBP w Łodzi (1955–1956), kierownik Samodzielnej Sekcji „W” KM MO w Łodzi (1956–1957), naczelnik Wydziału „W” KM MO w Łodzi (1957–1959), II zastępca komendanta KM MO ds. Bezpieczeństwa w Łodzi (1959–1967), zastępca komendanta KM MO ds. Bezpieczeństwa w Łodzi (1967–1969), I zastępca komendanta KM MO ds. SB w Łodzi (1969–1974). Zwolniony ze służby w 1974 r. AIPN Łd, Karta ewidencyjna funkcjonariusza bezpieczeństwa publicznego; *Aparat bezpieczeństwa...*, t. I, s. 293, 303; *ibidem*, t. II, s. 108, 111.

Nr 3

[1969 styczeń – marzec], Łódź – Ankieta osoby uwzględnionej w badaniach prowadzonych przez KM MO w Łodzi

Ankieta^a

osoby badanej – członka kierownictwa organizacji
działającej przed 1939 r. (nazwa org[anizacji]): Starosta powiatu łódzkiego, posiadał bez-
pośredni nadzór nad Ref[eratem] Bezp[iecieństwa]

I. Dane personalne.

1. Imię i nazwisko: Franciszek **Denys**¹, imię ojca: Franciszek, imię i nazwisko panień-
skie matki: Maria Gondaszewska. Poprzednio używane nazwiska lub pseudonimy: [b].
2. Wiek: 69 lat^c, miejsce urodzenia: Konstantynów [Łódzki], pow[iat] Łódź.
3. Pochodzenie społeczne: robotnicze.
4. Wykształcenie i zawód: wyższe – prawnik.
5. Źródła utrzymania: rencista (renta 1282 zł miesięcznie), miejsce pracy i zajmowane
stanowisko: nie pracuje.
6. Przynależność partyjna i organizacyjna (funkcje): bezpart[yjny].
 - a) do 1939 roku: Stowarzyszenie Urzędników Państw[owych], Zw[iązek] Ofic[erów]
Rez[erwy]
 - b) w okresie okupacji: nie należał
 - c) po 1945 roku: nie należał
 - d) obecnie: nie należy.
7. Stan cywilny: żonaty.
8. Stopień wojskowy: ppor. w stanie spoczynku.
9. Miejsce zamieszkania: Łódź, [...]d.
10. Stan majątkowy do:
 - a) 1939 roku: nie posiadał
 - b) 1945 roku: nie posiadał
 - c) obecnie: nie posiada.
11. Represje karne:
 - a) do 1939 roku: niekarany
 - b) w czasie okupacji: nierepresjonowany
 - c) po 1945 roku i za co: w 1950 r. z art[ykułu] 286 k[odeksu] k[arnego] na piętna-
ście miesięcy więz[ienia], 1954 r. z art[ykułu] 3. Dekr[etu] [z] 22 I 1946 [r.] na trzy lata
więz[ienia] i utratę praw na trzy l[ata].

^a Dokument ma formę wypełnionego maszynowo formularza. Teksty pogrubione oraz fragmenty tekstu zakończone dwukropkiem są stałym elementem formularza.

^b Pole niewypełnione.

^c W dokumencie wpisana data urodzenia: 23 VIII 1899 [r.].

^d Fragment pominięty przez autora.

¹ Franciszek Denys (ur. 1899 r.), prawnik, czł. zarządu Związku Oficerów Rezerwy i Związku Strzeleckiego „Strzelec” w Łodzi, starosta powiatu łódzkiego (1937–1939). W 1954 r. skazany przez Sąd Wojewódzki w Łodzi na trzy lata pozbawienia wolności oraz utratę praw publicznych i obywatelskich praw honorowych za skierowanie do miejsca odosobnienia w Berezie Kartuskiej działaczy Komunistycznej Partii Polski i Komunistycznego Związku Młodzieży Polskiej. AIPN Łd, 5/69, Akta sprawy IV K-110/54 przeciwko Franciszkowi Denysowi.

12. O ile był represjonowany po 1945 roku, działalność i zachowanie po wyjściu z więzienia: Z posiadanych materiałów wynika, że F[ranciszek] Denys nigdy nie był i nie jest pozytywnie ustosunkowany do ustroju socjalistycznego. Po wyjściu z więzienia zachowywał się biernie wobec władzy ludowej i tę pozycję zachowuje do dnia dzisiejszego.

13. Działalność polityczna do 1939 roku:

a) czy zmieniał przynależność partyjną do 1939 roku: [b].

b) stosunek do ugrupowań lewicowych: wrogi – jako starosta represjonował komunistów i sympatyków ruchu lewicowego.

II. Głównym założeniem odpowiedzi na przedstawione poniżej pytania winno być wykazanie, czy w obecnych warunkach społeczno-politycznych osoby wywodzące się z kierownictwa b[yłych] reakcyjnych organizacji politycznych działających przed 1939 roku stanowią zagrożenie dla polityki państwa i ustroju PRL.

1. Zachowanie się w okresie napięć w sytuacji międzynarodowej i politycznych wydarzeń w kraju. Podać ewentualne wystąpienia i publikacje (szkodliwe i pozytywne – kiedy i na jakie tematy): w ostatnim okresie nie stwierdzono, by wymieniony w sposób jawny działał p[rzeciw]ko PRL.

2. Czy przebywał po 1945 roku za granicą – kiedy i gdzie (służbowo, prywatnie – krewni, znajomi), jak się zachowywał – o ile dane takie posiadamy. Podać ważniejsze kontakty z osobami przebywającymi za granicą oraz z przybywającymi do Polski obcokrajowcami, ich charakter, częstotliwość i ewentualne skutki: po 1945 [r.] do chwili obecnej nigdzie poza granicę PRL nie wyjeżdżał.

3. Na jaką grupę społeczną może w sposób negatywny oddziaływać lub oddziałuje^e, np. inteligencja, młodzież, środowiska religijne. Zakres oddziaływania: wymieniony może negatywnie oddziaływać^f na byłych pracowników starostw, którzy z racji zajmowanych stanowisk działali p[rzeciw]ko ruchowi lewicowemu oraz prowokatorów pozostających na usługach tych starostw i policji.

4. W jakim stopniu zachowuje dawne więzy organizacyjne, czy jest to przypadkowe lub zamierzone: nie posiadamy aktualnego rozpoznania, [g] czy wymieniony utrzymuje więzy przyjazne z osobami o jego pokroju – działalności politycznej do 1939 r.

5. Opinia w miejscu pracy: zawodowa, polityczna, moralna: jest rencistą – nigdzie nie pracuje.

6. Czy w miejscu pracy oprócz ankietowanego pracują również inne osoby z tej organizacji. Jeżeli tak – czy stanowią tam większe grupy – określić np. 10 proc. lub podać ilość: [b].

7. Czy uzupełniał wykształcenie lub kwalifikacje w okresie Polski Ludowej, kiedy i jakie: w PRL nie uzupełniał swego wykształcenia.

8. Warunki materialne z uwzględnieniem zarobków ankietowanego i członków jego rodziny (czy posiada gospodarstwo, dom, samochód, wyposażenie mieszkania itp.): wraz z małżonką utrzymują się z rent w wysokości 2150 zł łącznie obie. Mieszkanie umeblowane przeciętnie, zgodnie z ich dochodami.

III. Zmiany, jakie dokonały się u ankietowanego w okresie Polski Ludowej, np.:

1. Osiągnięcia zawodowe, naukowe: nie posiadał.

2. Udział w życiu społecznym, zajmowane funkcje w organizacjach społeczno-politycznych: nie brał [udziału].

^e W dokumencie: oddziaływuje.

^f W dokumencie: oddziaływywać.

^g Nieczytelny, wykreślony maszynowo wyraz.

3. Stosunek do aktualnych zadań budownictwa socjalistycznego w kraju i udział w tym budownictwie: żadnego udziału w budownictwie socjalistycznym nie bierze, jest jednostką bierną.

IV. Dane o rodzinie.

Żona:

1. Nazwisko i imię: **Denys** Kazimiera, z d. Skrzypecka

2. Wiek: 65 lat^h.

3. Wykształcenie: podstawowe.

4. Miejsce pracy: rencistka.

5. Postawa pozytywna, lojalna lub obojętna, np. na skutek wieku, ewentualnie innych czynników: wymieniona ze względu na wiek, stan zdrowia (rencistka) wykazuje postawę obojętną wobec władzy ludowej.

6. Udział w życiu społecznym i politycznym, pełnione funkcje: w życiu społeczno-politycznym nie bierze żadnego udziału.

7. Opinia w miejscu pracy: [b].

Dzieci – od lat 16, uczęszczające do szkoły średniej lub na studia wyższe: nie posiada.

1. Nazwisko i imię: [b].

2. Wiek: [b].

3. Jaka specjalność (profil szkoły średniej lub wyższej, np. technikum chemiczne, uniwersytet, filozofia, chemia itp.): [b].

4. Czy należy do organizacji młodzieżowej – aktywność, funkcja: [b].

5. Udział w życiu społecznym w jakiej formie, postawa i opinia: [b].

6. Czy angażuje się w działalność godzącą w interesy Polski Ludowej – jeśli tak, to w jakiej formie: [b].

Dzieci pracujące:

1. Nazwisko i imię: **Denys-Szpak** Anna Barbara.

2. Wiek: 38 latⁱ.

3. Wykształcenie: wyższe – aktorka.

4. Miejsce pracy, zajmowane stanowisko – opinia: Państwowy Teatr „Arlekin” w Łodzi – aktorka. W miejscu pracy pod względem zawodowym kierownictwo nie posiada żadnych zastrzeżeń. [...] ^d.

5. Czy jest członkiem organizacji politycznych lub społecznych – jakie pełni funkcje: nie należy do żadnych organizacji politycznych i społecznych.

6. Wyjazdy za granicę, gdzie i kiedy, jak się zachowywał i czy ma kontakty z osobami o wrogim stosunku do PRL: nie wyjeżdżała za granicę.

7. Warunki materialne: warunki materialne kształtują się na poziomie przeciętnym, jej zarobek miesięczny wynosi około 2400 zł.

8. Czy był karany i za co? Pozostaje w naszym zainteresowaniu, ew[entualnie] innych organów i dlaczego: niekarana. Nie pozostaje w naszym zainteresowaniu.

Uwaga: W czasie wykonywanych czynności należy zachować ostrożność, by nie ujawnić naszych zainteresowań wobec badanych osób. Ankietę wypełnić pismem czytelnym.

^h W dokumencie wpisano datę urodzenia: 25 XII 1903 r.

ⁱ W dokumencie wpisano datę urodzenia: 13 XII 1930 r.

Podpis

funkcjonariusza wypełniającego ankietę¹
kpt. Zbyszko Kruk²

Podpis

naczelnika Wydz[iału] III³

Źródło: AIPN Łd, pf 10/955, t. 1, k. 183–189, mps.

Warszawa, dnia 7 lutego 1969 r.

MINISTERSTWO SPRAW WNETRZNYCH

23 L. dz. 0MCD966/69

egz.nr. 1.

Z-ca Naczelnika Wydziału III
Komendy Miejskiej MO

W Ł o d z i

Wracam sprawdzoną kartę E-15 nr OE-0299/69 z dnia 23.1.69 r. dot. BOGUCKIEGO Stefana s. Tadeusza ur. 1.VII.1896 r. Według materiałów nr 823/d/61 str. 126 ww figuruje: "P.O.W. - instruktor 1918 r. ochotnik na froncie wschodnim. 1928 r. ukończył kurs szyfrowy i kurs informacyjny dla oficerów W.P. na pow. Białystok. W 1931 r. wyznaczony na kurs inf. wywiad. przy II Oddz. Sztabu Generalnego. W 1931 r. powołany na trzy-miesięczny praktyczny przy Ekspozyturze oficerów SRI OK.III". Innych danych nie posiadamy.

zał. 1 karta E-15.

wyk. 2 egz. HM/LCh
egz. 1 - adresat
egz. 2 - aa.

Z-ca Naczelnika Wydziału II
Biura "C" MSW
mjr Zdzisław Bilski

AIPN Łd

**Notatka zastępcy naczelnika Wydziału II Biura „C” MSW
mjr. Zdzisława Bilskiego na temat Stefana Boguckiego, 7 II 1969 r. (IPN Łd pf 10/955, t. 1)**

¹ Poniżej nieczytelny podpis.

² Zbyszko Kruk (1931–1988), mjr. Oficer śledczy Sekcji 1 Wydziału Śledczego WUBP w Łodzi (1953–1954), oficer śledczy PUBP/PUdsBP w Łowiczu (1954–1955), referent i oficer operacyjny Sekcji 2 Wydziału Włókienniczego i Wydziału III WUdsBP/KM MO w Łodzi (1955–1962), starszy oficer operacyjny Wydziału III KM MO w Łodzi (1962–1967), inspektor (1967–1970) i starszy inspektor (1970–1971) Wydziału III KM MO w Łodzi, kierownik grupy Wydziału III KM MO w Łodzi (1971–1975), kierownik sekcji Wydziału IIIA KM MO w Łodzi (1975–1979), zastępca naczelnika Wydziału IIIA/V KW MO/WUSW w Łodzi (1979–1986), starszy inspektor Departamentu V MSW oddelegowany do ZSRR (1986–1987), zastępca naczelnika Wydziału „B” WUSW w Łodzi (1987–1988). AIPN Łd, 0100/171, Akta osobowe.

Nr 4

1969 kwiecień 22, Łódź – Analiza materiałów uzyskanych w wyniku ankietyzacji przeprowadzonej na terenie Łodzi, przesłana przez I zastępcę komendanta KM MO ds. SB w Łodzi płk. Leona Chruślińskiego¹ do Biura „C” MSW

Łódź, dnia ^a22^a kwietnia 1969 r.

Tajne

Egz. nr ^a47^a

Analiza

materiałów uzyskanych z przeprowadzonej ankietyzacji osób na stanowiskach kierowniczych aparatu państwowego i prawicowych ugrupowań politycznych na terenie m[iaasta] Łodzi w 1939 r.

I. Obsada personalna kierowniczych stanowisk aparatu państwowego w 1939 r.

Miasto Łódź w okresie międzywojennym nie posiadało wyodrębnionych praw województwa, stąd też obok siedziby władz wojewódzkich usytuowane tu było starostwo grodzkie. Ponadto w mieście istniała władza samorządowa – Zarząd Miejski.

Funkcję wojewody łódzkiego pełnił w tym czasie H[enryk] Józewski^{2b}, a wicewojewody Stefan Wendorf. Wymienieni opuścili miasto w dniu 4 września 1939 r. podczas ewakuacji administracji państwowej. Urząd Wojewódzki składał się organizacyjnie z dziewięciu

^{a-a} *Wpisano odręcznie.*

^b *W dokumencie błędnie wpisano: Jeżewski.*

¹ Leon Chruśliński (ur. 1922 r.), płk. Funkcjonariusz WUBP w Łodzi (1947–1950), kierownik sekcji Wydziału I WUBP (1950–1951), kierownik PUBP w Łodzi (1951–1952), naczelnik Wydziału I WUBP/WUd-sBP w Łodzi (1953–1956), naczelnik Wydziału II KM MO w Łodzi (1956–1957), II zastępca komendanta KM MO ds. SB w Łodzi (1957–1959), I zastępca komendanta KM MO ds. SB w Łodzi (1959–1969), komendant KM MO w Łodzi (1969–1971). Zwolniony ze służby w 1971 r. AIPN, 0194/3390/K, Akta osobowe; *Aparat bezpieczeństwa...*, t. I, s. 289, 290, 306; *ibidem*, t. II, s. 103, 108.

² Henryk Józewski, „Niemirycz”, „Olgierd” (1892–1981), polityk i działacz niepodległościowy, wojewoda wołyński i łódzki, artysta malarz. W 1915 r. mianowany zastępcą komendanta POW w Kijowie, następnie zesłany przez władze rosyjskie na Syberię. W kwietniu 1920 r. mianowany na stanowisko wiceministra spraw wewnętrznych w rządzie Ukraińskiej Republiki Ludowej. W latach 1921–1923 pomagał w ukryciu w Polsce atamana Semen Petlury. Do czynnej polityki powrócił po przewrocie majowym, pełniąc m.in. funkcję szefa Gabinetu Prezesa Rady Ministrów Józefa Piłsudskiego. Wojewoda wołyński (1928–1929), minister spraw wewnętrznych w gabinetach Kazimierza Bartla i Walerego Sławka (1929–1930), ponownie na stanowisku wojewody wołyńskiego jako zwolennik porozumienia polsko-ukraińskiego (1930–1938). W czasie II wojny światowej czł. Komendy Głównej Służby Zwycięstwu Polski, następnie komendant Okręgu Warszawa-Województwo Związku Walki Zbrojnej oraz redaktor pisma „Polska Walczy” i współorganizator Polskiego Stronnictwa Demokratycznego. Po 1945 r. kontynuował działalność w PSD, ukrywał się w latach 1947–1953. Aresztowany w 1953 r. i skazany przez Wojskowy Sąd Garnizonowy za „kontrewolucyjną działalność i próbę obalenia ustroju PRL” na karę śmierci. W 1956 r. karę zmniejszono do 5 lat, następnie wyrok anulowano. Po zwolnieniu z więzienia zajął się malarstwem. M. Gałęzowski, *Henryk Józewski „Olgierd”*, „Zeszyty Historyczne” 2004, z. 150, s. 97–128; H. Józewski, *Zamiast pamiętnika*, „Zeszyty Historyczne”, 1982: z. 59, s. 3–163; z. 60, s. 65–157; z. 63, s. 3–75; T. Snyder, *Tajna wojna. Henryk Józewski i polsko-sowiecka rozgrywka o Ukrainę*, Kraków 2008.

wydziałów. Na uwagę zasługuje Wydział Społeczno-Polityczny, którego kierownikiem był Stanisław Wrona³, a jego zastępcą Kazimierz^c Kowalski.

Stanisław Wrona w okresie okupacji przebywał na terenie Generalnej Guberni. Po wyzwoleniu osiedlił się w Krakowie i tam w roku 1952 został rozpoznany i aresztowany. W 1953 r. skazany został przez Sąd Wojskowy w Łodzi na dziesięć lat więzienia z dekretu z dnia 22 stycznia 1946 r. o odpowiedzialności za klęskę wrześniową i faszycację życia państwowego. Zmarł w 1955 r. w więzieniu⁴. Natomiast Kazimierz Kowalski w okresie okupacji przedostał się do Anglii i do kraju nie powrócił.

Kierownikiem Oddziału Bezpieczeństwa i Porządku Publicznego w Wydziale Społeczno-Politycznym był dr Artur Friedrich⁵, zaś referatem prasowym kierował Jan Wojtyński⁶, zaangażowany również w prace S[amodzielnego] R[eferatu] I[nformacyjnego] przy D[owództwie] O[kręgu] K[orpusu] [nr] IV⁷.

^c Prawdopodobnie podano błędne imię.

³ Stanisław Wrona (1896–1952), dr nauk prawnych, urzędnik samorządowy i państwowy, starosta grodzki w Łodzi, następnie naczelnik Wydziału Bezpieczeństwa (późniejszy Wydział Społeczno-Polityczny) w Urzędzie Wojewódzkim Łódzkim. Jako pełnomocnik MSW sprawował kontrolę nad działaniami związanymi z rozpracowaniem środowisk komunistycznych w Łodzi. 28 I 1949 r. na podstawie decyzji Wojskowej Prokuratury Rejonowej w Łodzi zwolniony z aresztu WUBP w Łodzi i przekazany pod dozór KM MO w Krakowie. Zmarł 2 XII 1952 r. w więzieniu Warszawa-Mokotów. Brak nazwiska w wykazie osób skazanych na karę śmierci przez Wojskowy Sąd Rejonowy w Łodzi oraz zmarłych w czasie odbywania wyroku pozbawienia wolności. Zob. J. Żelazko, „Ludowa” sprawiedliwość. Skazani przez Wojskowy Sąd Rejonowy w Łodzi (1946–1955), Łódź 2007, s. 322–364; AIPN, 0298/222/K, Informacja naczelnika Wydziału V WUBP w Łodzi na temat Stanisława Wrony, 28 I 1949 r., k. 62; *ibidem*, Informacja zastępcy naczelnika Wydziału III Departamentu X MBP kpt. Aleksandra Szenauk na temat Stanisława Wrony przesłana do naczelnika Wydziału V WUBP w Łodzi, 15 II 1953 r.; AIPN Łd, 5/63, Akta sprawy IV K-22/54 przeciwko Stanisławowi Nowakowskiemu, Odpis skrócony aktu zgonu Stanisława Wrony, 7 III 1953 r., k. 121.

⁴ Błędne informacje na temat skazania i śmierci wymienionego. Zob. przyp. 3.

⁵ Artur Friedrich, dr nauk prawnych, urzędnik państwowy. Po II wojnie zatrudniony jako kierownik Oddziału w Wydziale Społeczno-Politycznym Urzędu Wojewódzkiego Łódzkiego. APŁ, KW PPR, 291, Wykaz pracowników Urzędu Wojewódzkiego Łódzkiego, [1947 r.], s. 40.

⁶ Jan Wojtyński (ur. 1899 r.), pracownik Referatu Narodowościowo-Prasowego SRI przy DOK nr IV w Łodzi (1920–1933). Po 1945 r. działacz Stronnictwa Demokratycznego, w 1948 r. zwerbowany jako TW „111” (następnie TW „Zdziechowski”) w celu rozpracowania środowiska osób związanych z Oddziałem II Sztabu Głównego WP. Materiały (teczka personalna i sześć teczek pracy) zniszczono protokołem brakowania nr 806/84 z 15 XI 1984, poz. 260. Zdaniem funkcjonariuszy SB, obsługiwany przez siedemnastu funkcjonariuszy Wojtyński, „jest o tyle wartościową jednostką, że zna bardzo dużo osób st[arszej] generacji zamieszkałej w Łodzi”. Dodawano również „jako człowiek jest mało ambitnym. Posiada skłonności do alkoholu, jest materialistą, natarczywie dopomina się o pieniądze”. AIPN Łd, 0313/14, Inwentarz akt sygnatury I z byłego WUSW w Łodzi, s. 324; *ibidem*, pf 10/686, t. 1, Materiały dotyczące byłego Oddziału II (Samodzielnego Referatu Informacyjnego przy DOK nr IV w Łodzi), k. 27.

⁷ Samodzielny Referat Informacyjny przy DOK nr IV w Łodzi – jeden z pięciu oddziałów Sztabu Okręgu Korpusu, utworzony pod nazwą Oddział II Informacyjny. W 1924 r. ustalono nową organizację DOK na stopie pokojowej, a Oddział II Informacyjny został przemianowany na SRI. Na czele SRI stał kierownik, podlegający szefowi Sztabu DOK, zaś w zakresie organizowania i kierowania pracą aparatu wywiadowczo-informacyjnego oraz administrowania środkami wywiadu (pieniężnymi i technicznymi) – szefowi Oddziału II Sztabu Głównego WP. Szczegółowe zadania, organizację pracy SRI oraz współpracę z innymi organami bezpieczeństwa wojskowego i cywilnego normowały specjalne instrukcje. W strukturę poszczególnych SRI wchodziły referaty: kontrwywiadowczy, ochrony i narodowościowy. Wraz z upływem czasu następował wzrost kompetencji SRI oraz zwiększenie liczby podległych im placówek terenowych, wśród których wyróżniano agentury i placówki oficerskie. Agentury stanowiły zakonspirowane w każdym garnizonie komórki kontrwywiadowcze. Przedłużeniem sieci kierowanej przez referaty informacyjne byli oficerowie informacyjni w oddziałach i instytucjach wojskowych, a także oficerowie oświatowi w poszczególnych pułkach i pododdziałach. W 1931 r. w wyniku kolejnej reorganizacji utworzony został Samodzielny Referat Bezpieczeństwa, ściśle współpracujący z SRI. Ostatnie zmiany strukturalne zostały przeprowadzone

Naczelnikami innych wydziałów Urzędu Wojewódzkiego Łódzkiego byli:

- Wydziału Ogólnego – mgr Aleksander Tymianiecki^{8d}, który pełnił jednocześnie funkcję kierownika działu administracyjno-prawnego,
- Wydziału Samorządowego – mgr Franciszek Petrus, zaś kierownikiem Oddziału Finansowego i Gospodarczo-Samorządowego był inż. Józef Jellinek, inspektorami Związków Samorządów byli: Kazimierz Kozłowski, Adam Damidecki-Dawidowicz, mgr Cichecki,
- Wydziału Wojskowego – Wiktor Hawel⁹, zastępcą Antoni Turski¹⁰,
- Wydziału Zdrowia Publicznego – dr Bolesław Salak,
- Wydziału Pracy i Opieki – Kazimierz Janiszewski¹¹,
- Wydziału Rolnictwa i Reform Rolnych – inż. Jerzy Orłowski,
- Wydziału Przemysłowego – inż. Stanisław Zawidzki,
- Wydziału Komunikacyjno-Budowlanego – inż. Jerzy Bajkowiec.

Nie posiadamy informacji n[a] t[emat] działalności ww. w okresie okupacji i po wyzwoleniu.

Kierownikami starostwa grodzkiego byli dr Henryk Mostowski¹² i jego zastępca L. Giełczyński. Starosta Mostowski opuścił miasto w ramach ewakuacji administracji państwowej. Dalsze koleje jego losu nie są znane. Natomiast wicestarosta nie ewakuował się i w okresie września 1939 r. wchodził w skład Komitetu Obywatelskiego utworzonego w dniu 5 IX 1939 r., którego zadaniem było utrzymanie w opuszczonym mieście ładu i porządku. Komitet ten rozwiązany został przez władze niemieckie w końcu września 1939 r. Dalsze losy Giełczyńskiego nie są znane.

w 1939 r. Siedziba SRI w Łodzi znajdowała się do 1930 r. przy al. Kościuszki 67, do 1939 r. przy ul. 11 Listopada 83 (obecnie ul. Legionów), zaś od 1939 r. przy ul. Śródmiejskiej (obecnie ul. Więckowskiego). *Ibidem*, k. 4; J. Gzyl, N. Mroczek, *Zespoły akt Samodzielnych Referatów Informacyjnych DOK (DOGEN) oraz Samodzielnego Referatu Informacyjnego Dowództwa Floty z lat 1919–1939*, http://www.caw.wp.mil.pl/biuletyn/b24/b24_4.pdf, 29 X 2009 r.; W. Jarno, *Okręg Korpusu Wojska Polskiego nr IV Łódź. 1918–1939*, Łódź 2001.

^d W dokumencie błędnie zapisano: Tymieniecki.

⁸ Aleksander Tymianiecki, po II wojnie światowej inspektor kontroli wewnętrznej w Wydziale Administracyjnym Urzędu Wojewódzkiego Łódzkiego. Według opinii z lat czterdziestych: „Stary, rutynowany fachowiec, z tych co to stosownie do paragrafów i artykułów potrafią włos przekroić na cztery części (wzdłuż). Przydatność w służbie usprawiedliwiona tym, że prowadzi jednocześnie zestawienia statystyczne z terenu województwa, dla Głównego Urzędu Statystycznego. Czł. [Polskiego] Str[onnictwa] Lud[owego]”. APŁ, KW PPR, 291, Sprawozdanie z działalności Urzędu Wojewódzkiego Łódzkiego, [1947 r.], s. 8.

⁹ Wiktor Hawel (ur. 1895 r.), naczelnik Wydziału Wojskowego Urzędu Wojewódzkiego Łódzkiego. Po 1945 r. mieszkał w Łodzi. Według opinii z lat czterdziestych: „Członek PPS, zdradzający od dość dawna chęć wstąpienia do naszej partii”. W Wydziale „C” KM MO w Łodzi nie zachowały się żadne materiały dotyczące jego osoby. AIPN Łd, pf 10/955, t. 1, Wykaz oficerów Wojska Polskiego do 1939 r., k. 37; APŁ, KW PPR, 291, Sprawozdanie z działalności Urzędu Wojewódzkiego Łódzkiego, [1947 r.], s. 9.

¹⁰ Antoni Turski, po II wojnie światowej kierownik Oddziału w Wydziale Wojskowym Urzędu Wojewódzkiego Łódzkiego. APŁ, KW PPR, 291, Sprawozdanie z działalności Urzędu Wojewódzkiego Łódzkiego, [1947 r.], s. 9; *ibidem*, Wykaz naczelników i kierowników oddziałów Urzędu Wojewódzkiego Łódzkiego, 1 XII 1948 r., s. 66.

¹¹ Kazimierz Janiszewski (ur. 1889 r.), urzędnik. Pracownik łódzkiego oddziału Banku Handlowego (1909–1918), łódzkiego magistratu (1918–1919), Państwowego Urzędu do spraw Jeńców, Uchodźców i Robotników (1919–1920), Komisarza Rządu miasta Łodzi (1920–1929). Od 1 II 1928 r. kierownik Państwowego Urzędu Pośrednictwa Pracy, najpóźniej od 1935 r. naczelnik Wydziału Opieki Społecznej Urzędu Wojewódzkiego Łódzkiego. W. Błaziński, *Wspomnienia z mego życia i pracy*, Kalisz 2003, s. 225.

¹² Henryk Mostowski, dr nauk prawnych, działacz samorządowy. Do Łodzi miał przybyć ze Lwowa, gdzie uznawany był za „zdecydowanego wroga komunistów i Ukraińców”. Zgodnie z ustaleniami „bezpieki” po wybuchu II wojny światowej przedostał się do Francji, tam też zmarł. AIPN, 0298/222, Informacja na temat obsady stanowisk w Wydziale Bezpieczeństwa Urzędu Wojewódzkiego Łódzkiego, [b.d.], k. 45.

Rada Miasta, a więc i Zarząd Miejski, w większości swej opanowane były w tym okresie przez PPS. Dowodem tego jest fakt, że zarówno prezydent, jak i wiceprezydent byli przedstawicielami tej partii. Zresztą partia ta miała w Radzie Miejskiej bezwzględną większość. Organizacyjnie Zarząd Miejski składał się z czternastu wydziałów oraz pięciu samodzielnych instytucji o charakterze komunalnym.

Prezydentem miasta był J[an] Kwapiński¹³ – prawicowy działacz PPS. Wymieniony opuścił Łódź 4 IX 1939 r. Następnie przez Rumunię przedostał się do Francji i Anglii. W krajach tych wchodził w skład rządu emigracyjnego z ramienia PPS-W[olność] R[ówność] N[iepoddległość]. Okresowo pełnił nawet funkcję wicepremiera. Zmarł na emigracji w 1964 r.

Wiceprezydent miasta Antoni Purlal¹⁴, również działacz PPS, we wrześniu 1939 r. przedostał się na teren Warszawy, gdzie prowadził działalność w [PPS-]WRN pod przybranym nazwiskiem. W 1940 r. aresztowany i osadzony w obozie w Majdanku^e. Rozpoznany w obozie, został rozstrzelany w 1943 r.^f

Drugi wiceprezydent Mikołaj Godlewski¹⁵ był reprezentantem Obozu Zjednoczenia Narodowego. Do 1939 r. pełnił funkcję przewodniczącego Zarządu Okręgu tego związku. Jego losy okupacyjne i powojenne nie są znane.

Do 1937 r. osobistym sekretarzem wiceprezydenta m[iasta] Łodzi Antoniego Purlala był Eugeniusz Ajnenkiel¹⁶. Uprzednio w roku 1928 zajmował on stanowisko sekretarza Zarządu

^e W dokumencie błędnie wpisano: w obozie oświęcimskim.

^f W dokumencie błędnie podano: 1942.

¹³ Jan Kwapiński, wł. Piotr Chałupka (1885–1964), działacz PPS, prezydent Łodzi. Od 1901 r. czł. PPS, w 1906 r. oddelegowany do okręgu łódzkiego, gdzie organizował m.in. zamach na oberpolicmajstra Łodzi. Więziony w pawilonie X Cytadeli Warszawskiej. Od 1922 r. poseł z ramienia PPS, od marca do września 1939 r. prezydent Łodzi. Aresztowany przez NKWD w 1940 r., latem 1941 r. uwolniony w wyniku zawarcia układu Sikorski – Majski. Ewakuowany z ZSRR wszedł do rządu gen. Władysława Sikorskiego jako minister przemysłu, handlu i żeglugi, sprawując tę funkcję także w gabinetach Stanisława Mikołajczyka i Tomasza Arciszewskiego. Wicepremier Rządu RP na uchodźstwie (1943–1947).

¹⁴ Antoni Purlal, „Szczerba”, „Janek” (1895–1943), działacz socjalistyczny, czł. Pogotowia Bojowego PPS, ławnik Rady Miejskiej w Łodzi. Na początku 1943 r. zatrzymany w wyniku ulicznej łapanki w Warszawie, więziony na Pawiaku, 17 stycznia przewieziony do obozu koncentracyjnego w Majdanku, gdzie został zamordowany w niejasnych okolicznościach. A. Uljasz, *Antoni Purlal (1895–1943) (pseudonimy „Szczerba”, „Janek”) – działacz łódzkiej PPS*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2004, nr 1, s. 87–106.

¹⁵ Mikołaj Godlewski (ur. 1888 r.), prawnik, działacz polityczny, przewodniczący Prezydium Okręgu OZN w Łodzi. W latach dwudziestych wicestarosta w Płocku i starosta w Mławie, od 1929 r. starosta płocki, w 1932 r. mianowany na stanowisko naczelnika Wydziału Samorządowego w Urzędzie Wojewódzkim Wołyńskim, od sierpnia do września 1932 r. wicewojewoda wołyński. Od lipca 1935 r. tymczasowy wiceprezydent Łodzi, zaś od 23 VI 1936 do 3 III 1939 r. tymczasowy prezydent Łodzi. W. Bliziński, *op. cit.*, s. 227.

¹⁶ Eugeniusz Ajnenkiel, „Ela”, „Lemiesz”, „Eug. Wnuk” (1900–1981), działacz PPS, poseł do Krajowej Rady Narodowej na Sejm Ustawodawczy i Sejm PRL, historyk. Członek Polskiej Organizacji Wojskowej, Łódzkiego Okręgowego Komitetu Robotniczego PPS, redaktor „Łódzianina” i „Sztandaru Pracy”. Od marca 1945 r. wiceprezydent Łodzi, od maja tegoż roku poseł do Krajowej Rady Narodowej. W 1948 r. uznany za przeciwnika zjednoczenia PPS z PPR i wydalony z partii, co poskutkowało praktycznym zawieszeniem pracy parlamentarnej. W 1956 r. przyjęty do PZPR, ponownie wiceprezydent Łodzi (1956–1957), poseł na Sejm PRL (1957–1965). Z ramienia Komitetu Łódzkiego PZPR organizator Muzeum Historii Ruchu Rewolucyjnego w Łodzi, przewodniczący Rady Naukowej tego muzeum, czł. Rady Naukowej Zakładu Historii Partii przy KC PZPR (1957–1963), Rady Naukowej Muzeum Włókiennictwa w Łodzi (1959–1965), Komisji Historii Ruchu Zawodowego przy Centralnej Radzie Związków Zawodowych w Warszawie. Autor kilkudziesięciu publikacji naukowych. J. Kita, R. Stobiecki, *Słownik biograficzny historyków łódzkich*, Łódź 2000, s. 13–14; P. Samuś, *Eugeniusz Ajnenkiel [w:] Słownik biograficzny działaczy polskiego ruchu robotniczego*, t. 1: A–D, Warszawa 1986; J. Wasiak, *Eugeniusz Ajnenkiel (1 VI 1900–6 I 1981)*, „Rocznik Łódzki” 1982, t. 31, s. 345–349.

Miejskiego, po czym od roku 1933 był kierownikiem referatu administracyjno-karnego. W roku 1938 pracował jako kustosz w Muzeum Piłsudskiego, którego był założycielem. Jednocześnie pełnił funkcje wiceprezesa Zarządu Głównego Związku Pracowników Komunalnych i Instytucji Użyteczności Publicznej, ławnika Sądu Pracy, redaktora „Łodzianina”. 11 grudnia 1939 r. wysiedlony do Krakowa, pracował od 1940 [r.] jako robotnik, a od 1942 r. jako urzędnik administracyjny. Od 7 marca 1945 r. piastował funkcję wiceprezydenta m[iasta] Łodzi i posła na Sejm.

Z innych podstawowych stanowisk sanacyjnego aparatu państwowego wymienić należy:

Prezesa Sądu Okręgowego – Jan Maciejewski, wiceprezesi: Stefan Świdorski¹⁷, Stanisław Piliczewski¹⁸, Antoni Illinicz,

Przewodniczący Sądu Pracy – Zygmunt Kosiński,

Przewodniczący Sądu Rozjemczego dla Spraw Z[akładu] U[bezpieczeń] S[połecznych] – Antoni Illinicz,

Prokurator Sądu Okręgowego – Marian Spólnik, I wiceprezes Stanisław Egliczyński, wiceprezes Kazimierz Kozłowski,

Dowódca Okręgu Korpusu – gen. brygady Wiktor Thommée¹⁹,

Naczelnik Urzędu Śledczego [Policji Państwowej] – kom[isarz] [Elzeser-] Niedzielski²⁰.

Przy DOK [nr] 4, którego dowódcą był gen. brygady Wiktor Thommée^g, a szefem sztabu mjr Świtalski²¹, działał Samodzielny Referat Informacyjny. Jego kierownikiem do 1931 r.

^g W dokumencie błędnie podano: Aleksander Narbutt-Łuczyński. W rzeczywistości pełnił on funkcję dowódcy Okręgu Korpusu nr V w Krakowie.

¹⁷ Stefan Świdorski (ur. 1887 r.), prawnik, wieloletni wiceprezes Sądu Okręgowego w Łodzi. Po II wojnie światowej nominację na stanowisko otrzymał 1 X 1949 r., bezpartyjny. APŁ, KŁ PZPR, 3391, Wykaz sędziów, prokuratorów oraz asesorów sędziowskich, [1950 r.], s. 3.

¹⁸ Stanisław Piliczewski (ur. 1886 r.), prawnik, wiceprezes Sądu Okręgowego w Łodzi. Od 1918 r. aplikant sądowy, następnie sędzia śledczy w Zduńskiej Woli (1919–1922) i Kaliszu (1922–1934), wiceprezes Sądu Okręgowego w Piotrkowie Trybunalskim (1934–1937) i Łodzi (1937–1939). Przed 1939 r. czł. zarządów Zrzeszenia Sędziów i Prokuratorów RP w Kaliszu, Piotrkowie Trybunalskim i Łodzi. 29 I 1945 r. powołany na stanowisko prezesa Sądu Okręgowego w Łodzi, od marca 1948 r. przewodniczący II Wydziału Cywilno-Odwoławczego, od września 1949 r. przewodniczący III Wydziału Handlowego Sądu Okręgowego w Łodzi. Według opinii z 1950 r. „stara się podporządkować obecnej rzeczywistości, dobry fachowiec”. APŁ, KŁ PZPR, 8333, Ankieta personalna Stanisława Piliczewskiego, 14 X 1950 r., s. 1–5; *ibidem*, Życiorys Stanisława Piliczewskiego, 14 X 1950 r., s. 6.

¹⁹ Wiktor Thommée (1882–1962), gen. bryg. Oficer armii rosyjskiej (1901–1917), uczestnik I wojny światowej. Po powrocie do kraju wstąpił do tworzącej się armii polskiej. Dowódca 15. Dywizji Piechoty w Bydgoszczy (1924–1934), dowódca Okręgu Korpusu nr VIII w Toruniu (1934–1938), na takim samym stanowisku w Łodzi (1938–1939). We wrześniu 1939 r. początkowo dowódca Grupy Operacyjnej „Piotrków” w składzie Armii „Łódź”, od 7 września dowódca tej armii, następnie organizator obrony twierdzy w Modlinie (do 29 września). Po kapitulacji osadzony w obozie jenieckim, w latach 1945–1947 przebywał na Zachodzie, w 1947 r. powrócił do kraju.

²⁰ Anatol Elzeser *vel* Niedzielski, podinspektor PP. Po wybuchu II wojny światowej miał wyjechać do Rumunii, a następnie osiąść w Brazylii. AIPN, 0298/222/K, Wykaz rozpracowywanych funkcjonariuszy i współpracowników Piątej Brygady Wydziału Śledczego PP w Łodzi, k. 10.

²¹ Adam Świtalski, płk dypl. Dowódca 25. pułku piechoty w Piotrkowie Trybunalskim, szef sztabu DOK nr IV w Łodzi (1931–1932). W. Jarno, *op. cit.*, s. 129, 328.

był kpt. Lutomski²², a po nim kpt. Zygmunt Budzyński²³. Funkcję zastępcy Budzyńskiego pełnił kpt. Narcyz Giedronowicz²⁴. Z chwilą wybuchu wojny SRI ewakuowano wraz ze Sztabem Korpusu do Rumunii. Stamtąd szef Sztabu [Dowództwa Okręgu] Korpusu [nr IV] mjr Świtalski, kierownik SRI kpt. Budzyński i kilku kierowników referatów wyjechali do Anglii, kpt. Lutomski do Włoch, zaś losy pozostałych nie są nam znane.

Kierownik Sądu Grodzkiego – Zygmunt Niezgodziński²⁵. [W] okres[ie] okupacji przebywał w województwie warszawskim. Po wyzwoleniu powrócił do Łodzi. Przystąpił do organizacji Sądu Grodzkiego. Usunięty z sądownictwa w 1946 r., rozpoczął pracę w Wojewódzkim Związku Zrzeszenia Prywatnego Handlu i Usług. W instytucji tej pracuje do chwili obecnej na stanowisku prezesa (został objęty ankietyzacją).

Wiceprezes Sądu Okręgowego Stanisław Piliczewski po wyzwoleniu pracował kolejno w sądownictwie i adwokaturze. Obecnie pobiera rentę.

Przewodnicząca Wydziału dla Nieletnich w Sądzie Powiatowym – Aniela Dokowska²⁶ po wyzwoleniu była również sędzią dla nieletnich w Sądzie Wojewódzkim. Aktualnie pobiera rentę.

Z czynnych aktualnie zawodowo prawników stanowiska w sanacyjnym wymiarze sprawiedliwości zajmowali:

²² Wacław Lutomski (ur. 1889 r.), mjr. Wiceprezes Okręgu Związku Oficerów Rezerwy w Łodzi, szef Referatu Defensywnego Wydziału II Informacyjnego Dowództwa Okręgu Generalnego Łódź, szef Referatu Kontroli Oddziału II Informacyjnego DOK nr IV w Łodzi (1921–1924), następnie zastępca kierownika, kierownik SRI przy DOK nr IV w Łodzi (1926–1931), w drugiej połowie lat trzydziestych (do wybuchu wojny) wicewojewoda kielecki. Po II wojnie światowej przebywał prawdopodobnie w Turcji (Ankara) oraz Wielkiej Brytanii, gdzie zatrudniony był jako pracownik fizyczny. AIPN Łd, pf 10/529, Wyciąg ze sprawozdania Urzędu Wojewódzkiego w Łodzi z miesiąca kwietnia 1932 r., k. 216; AIPN Łd, pf 10/686, t. 1, Omówienie posiadanych materiałów dotyczących powstania i działalności Samodzielnego Referatu Informacyjnego przy DOK nr IV w Łodzi, k. 10–11; W. Jarno, *op. cit.*, s. 32–33, 100, 134.

²³ Zygmunt Budzyński (ur. 1887 r.), kpt. Kierownik SRI przy DOK nr IV w Łodzi (1931–1939). 5 IX 1939 r. w towarzystwie kpt. Narcyza Giedronowicza opuścił Łódź, przekraczając granicę z Rumunią i przedostając się następnie do Wielkiej Brytanii. Przez SB podejrzewany o pracę przed 1939 r. na rzecz wywiadu niemieckiego. Brat Wacława Budzyńskiego, posła BBWR. AIPN Łd, pf 10/686, t. 1, Omówienie posiadanych materiałów dotyczących państwa i działalności Samodzielnego Referatu Informacyjnego przy DOK nr IV w Łodzi, k. 10, 12–13.

²⁴ Narcyz Giedronowicz (ur. 1894 r.), kpt. Zastępca kierownika SRI przy DOK nr IV w Łodzi (1930–1939). 5 IX 1939 r. opuścił Łódź, przekraczając granicę z Rumunią i przedostając się następnie do Wielkiej Brytanii. Przez SB podejrzewany o pracę w Londynie na rzecz „ośrodka szpiegowskiego”. *Ibidem*, k. 12, 15.

²⁵ Zygmunt Niezgodziński (ur. 1892 r.), sędzia i przewodniczący Sądu Grodzkiego w Łodzi. Niezaangażowany w działalność polityczną, nie był represjonowany po 1945 r. Zgodnie z przeprowadzoną ankietą: „Opinia zawodowa, polityczna i moralna – pozytywna”, podobnie jak „stosunek do aktualnych zadań budownictwa socjalistycznego”. AIPN Łd, pf 10/955, t. 2, Ankieta osoby badanej – członka kierownictwa organizacji działającej przed 1939 r., k. 120–126.

²⁶ Aniela Dokowska (ur. 1902 r.), mgr prawa, pierwsza w Polsce kobieta sędzia w sądzie dla nieletnich. Aplikantka w Sądzie dla Nieletnich w Warszawie 1930–1931, od 1931 r. sędzia w Oddziale dla Nieletnich Sądu Grodzkiego w Warszawie, w tym samym roku oddelegowana do Oddziału dla Nieletnich Sądu Grodzkiego w Łodzi, gdzie w latach 1932–1939 pełniła funkcję przewodniczącej Oddziału. W 1940 r. wysiedlona z Łodzi do Warszawy, gdzie była radcą prawnym w Zarządzie Miejskim. Po powstaniu warszawskim trafiła do obozu koncentracyjnego w Oświęcimiu, następnie do Ravensbrück i obozu pracy w Meuselwitz. Przewodnicząca Oddziału dla Nieletnich Sądu Grodzkiego w Łodzi (1945–1949), następnie przewodnicząca Wydziału dla Nieletnich Sądu Okręgowego w Łodzi. W 1948 r. nominowana na sędziego okręgowego, według opinii z 1950 r. pozytywnie ustosunkowana do sytuacji politycznej w Polsce po II wojnie światowej. APL, KŁ PZPR, 7062, Ankieta personalna Anieli Dokowskiej, 6 XII 1950 r., s. 1–4; *ibidem*, Życiorys Anieli Dokowskiej, s. 5; *ibidem*, Notatka służbowa, 30 XII 1950 r., s. 7.

– Eugeniusz Orlikowski^h – był podprokuratorem Sądu Okręgowego dla Rejonu III (Komisariat nr 5). Do roku 1939 sympatyk Narodowej Demokracji. Po wyzwoleniu pracuje początkowo w prokuraturze, a następnie w adwokaturze. Aktualnie jest adwokatem (ze specjalizacją w sprawach karnych) na terenie Brzezin.

– Władysław Osuchowski – podprokurator Sądu Okręgowego Rejon IV (komisariaty [nr] 1, 3, 4) jest aktualnie zatrudniony w Zespole Adwokackim nr 3.

– Alfred Dreszer – podprokurator SO ds. politycznych i specjalnych z nadzoru nad Wydziałem Śledczym, Prasowym i Wojskowym. Brał udział w kampanii wrześniowej jako oficer rezerwy. [W] okresie okupacji przebywał w oflagu w Woldenbergu²⁷. Po powrocie do kraju był prokuratorem w Łodzi i w Warszawie, następnie przeszedł do adwokatury. Zatrudniony w Zespole Adwokackim nr 12, jednocześnie jest zastępcą rzecznika dyscyplinarnego Rady Adwokackiej. Siostra Dreszera w okresie okupacji miała VD [Volkslistę]. W 1949 r. wysiedlona do Niemiec.

– Emil Zaurer – dawny asesor śledczy Rejonu I jest obecnie zatrudniony w Zespole Adwokackim nr 10.

– Kazimierz Kozłowski – wiceprokurator Sądu Okręgowego był po wyzwoleniu szefem Prokuratury Okręgowej. Obecnie pracuje w Zespole Adwokackim nr 8. [...]ⁱ, w najbliższym czasie ma odejść na emeryturę.

– Leon Kopczyński – podprokurator na powiaty łęczycki i kutnowski, aktualnie jest również adwokatem.

Ordynariusz diecezji łódzkiej ks. biskup Włodzimierz Bronisław Jasiński²⁸. Po wyzwoleniu zrzekł się diecezji i przeszedł do klasztoru, gdzie zmarł w 1964 r.

Kierownik Piątej Brygady Politycznej [Wydziału Śledczego] Policji Państwowej – Zygmunt Brylak²⁹, w okresie okupacji wyemigrował do Anglii, skąd do kraju nie powrócił.

Z terenu naszego miasta w 1939 r. zasiadało czterech przedstawicieli w Sejmie i trzech w Senacie. Posłami m[ie]sta Łodzi byli:

1. Jakub Lejb Minberg³⁰, prezes organizacji Żydów-Ortodoksów, prezes Gminy Wyznania Żydowskiego, prezes Rady Nadzorczej Banku Kupiecko-Handlowego, poseł na Sejm

^h Końcówka nazwiska: kowski dopisana odręcznie. Brak bliższych informacji.

ⁱ Fragment tekstu pominięty przez autora.

²⁷ Oflag II C Woldenberg – obóz jeniecki dla oficerów polskich w latach 1939–1945, usytuowany w okolicach Dobiegniewa. Najwyższy stan osobowy osiągnięty został w 1942 r., kiedy to w oflagu przebywało 6740 jeńców. W drugiej połowie 1944 r. trafili tu żołnierze Armii Krajowej walczący w powstaniu warszawskim.

²⁸ Włodzimierz Jasiński (1873–1965), biskup katolicki, ordynariusz łódzki. W 1895 r. przyjął święcenia kapłańskie, w październiku 1930 r. konsekrowany przez kardynała Aleksandra Kakowskiego na biskupa sandomierskiego, od 1934 r. ordynariusz łódzki. W grudniu 1946 r. zwolniony na własną prośbę przez Stolicę Apostolską z ordynariatu diecezji łódzkiej.

²⁹ Zygmunt Brylak *vel* Bukowiecki, podkomisarz PP. Kierownik Piątej Brygady Wydziału Śledczego PP (1926–1939). Według informacji organów bezpieczeństwa po II wojnie światowej przebywał w Brazylii lub Palestynie. AIPN, 0298/222/K, Wykaz rozpracowywanych funkcjonariuszy i współpracowników Piątej Brygady Wydziału Śledczego PP w Łodzi, k. 9; *ibidem*, Wykaz byłych funkcjonariuszy Piątej Brygady Wydziału Śledczego PP w Łodzi, b.d., k. 22; *ibidem*, Doniesienie TW „Kruk II” na temat działalności Wydziału Śledczego PP w Łodzi, 25 II 1950 r., k. 57–58.

³⁰ Jakub Lejb Minberg (1884–1941?), działacz gospodarczy, przemysłowiec, prezes związku Aguda w Polsce, radny miejski (1919–1936), czł. prezydium Rady Miejskiej m. Łodzi (1922–1927), prezes Zarządu Żydowskiej Gminy Wyznaniowej w Łodzi. Poseł na Sejm RP I kadencji z listy Agudy (1922–1928), listy państwowej BBWR (1930–1935) oraz V kadencji (1938–1939). Na początku września 1939 r. przeniósł się do Wilna, gdzie prawdopodobnie zmarł w 1941 r. C. Brzoza, *Minberg Lejb Jakub* [w:] *Kto był kim w Drugiej Rzeczypospolitej*, red. J.M. Majchrowski, Warszawa 1994, s. 370.

od 1922 r., w 1930 r. kandydował z ramienia B[ezpartyjnego] B[loku] W[spółpracy] [z] R[ządem]. Z chwilą wybuchu wojny wyemigrował.

2. Marian Wadowski³¹ – naczelnik Urzędu Skarbowego, prezes Zarządu Okręgu Związku Legionistów, po wyzwoleniu na teren m[iasta] Łodzi nie powrócił.

3. Ludwik Waszkiewicz³² – nauczyciel szkół średnich, legionista, przewodniczący Związku „Praca”, we wrześniu 1939 r. wchodzi w skład Komitetu Obywatelskiego jako przewodniczący Komisji Opieki Społecznej. Obecnie emeryt, zatrudniony ponadto na ¼ etatu w Archiwum Państwowym jako kustosz.

4. Michał Wymysłowski³³ – robotnik, czynny członek Zarządu Oddziałowego i Okręgu Związku Legionistów, zmarł w okresie okupacji.

Senatorzy:

1. Karol Algajer³⁴ – powołany przez prezydenta RP, z zawodu ślusarz-mechanik, za dzia-

³¹ Marian Wadowski (1897–1939), legionista, czł. POW, żołnierz WP (1918–1922), następnie pracownik administracji państwowej. W latach trzydziestych naczelnik Urzędu Skarbowego w Łodzi, prezes tamtejszego Związku Legionistów, jako poseł na Sejm RP IV (1935–1938) i V kadencji (1938–1939) pełnił funkcję sekretarza Prezydium Sejmu RP, w IV kadencji wiceprzewodniczący łódzkiej grupy parlamentarnej, zaś w V wiceprzewodniczący Komisji Skarbowej. W listopadzie 1939 r. rozstrzelany przez Niemców w Lesie Łagiewnickim koło Łodzi. A. Dudek, *Marian Wadowski [w:] Kto był kim...*, s. 460–461.

³² Ludwik Waszkiewicz (1888–1976), nauczyciel, historyk dziejów Łodzi i okręgu łódzkiego, archiwista. Prezes Związku Stowarzyszeń Polskiej Młodzieży Niepodległościowej i „Zarzewia”, współpracownik pism „Sprawa Robotnicza” i „Zarzewie”, założyciel i wiceprezes Uniwersytetu Ludowego w Łodzi. Członek Rady Miejskiej m. Łodzi (1919–1922 i 1927–1936), w latach 1919–1938 poseł na Sejm Ustawodawczy (sekretarz klubu, przewodniczący Komisji Ochrony Pracy i czł. Komisji Spraw Zagranicznych, oddelegowany do prac nad traktatem ryskim kończącym wojnę polsko-sowiecką) i Sejm RP. Politycznie związany z Narodowym Związkiem Robotniczym, od 1920 r. z Narodową Partią Robotniczą. Po przewrocie majowym utworzył z Antonim Cieszakim prostanacyjną NPR-Lewicę, od 1930 r. w BBWR. Inicjator zorganizowania w Łodzi archiwum jako placówki gromadzącej źródła historyczne oraz inspirującej i koordynującej badania naukowe dziejów okręgu łódzkiego. Od 1935 r. do wybuchu wojny kierował Archiwum Miejskim w Łodzi. W czasie okupacji przebywał w Warszawie, gdzie pracował jako archiwista w Archiwum Akt Dawnych (1941–1944). Członek konspiracyjnej organizacji Polski Związek Wolności, po upadku powstania warszawskiego internowany w Oflagu II D Grossborn (Kołomino) na Pomorzu. Dyrektor Archiwum Miejskiego (1945–1949), pracownik Archiwum Państwowego Miasta Łodzi i Województwa Łódzkiego (1957–1967). Wieloletni współpracownik Instytutu Historii Uniwersytetu Łódzkiego, prezes Oddziału Łódzkiego Polskiego Towarzystwa Historycznego (1945–1950). Autor wielu publikacji na łamach „Dziennika Łódzkiego”. Zgodnie z przeprowadzoną ankietą, przed 1939 r. „stosunek do ugrupowań lewicowych nieznany”, natomiast „opiniowany z uwagi na swój wiek nie utrzymuje jakichkolwiek kontaktów i stąd trudno ocenić jego poglądy na wydarzenia w kraju lub zagranicą”. Nie był represjonowany po 1945 r. AIPN Łd, pf 10/955, t. 3, Ankieta osoby badanej – członka kierownictwa organizacji działającej przed 1939 r., k. 217–223; J. Kita, R. Stobiecki, *op. cit.*, s. 100–101; S. Gajewski, G. Mazur, *Waszkiewicz Ludwik [w:] Kto był kim...*, s. 464.

³³ Michał Wymysłowski (1893–1949), działacz związkowy, polityk. Od 1906 r. robotnik w przemyśle włókienniczym, czł. Organizacji Bojowej NZR (1908–1914), więziony przez władze rosyjskie. Od 1914 r. w Legionach Polskich, sierżant w 7. pp w Chełmie (1919–1920). W 1922 r. współorganizator Związku Legionistów w Łodzi, w późniejszych latach prezes Komisji Porozumiewawczej Związków Zawodowych Robotników Przędzalnictwa. Poseł na Sejm RP (1935–1939), w 1938 r. kandydował z list OZN. Zmarł 28 X 1949 r. w Łodzi. A. Dudek, K. Stepan, *Wymysłowski Michał [w:] Kto był kim...*, s. 480.

³⁴ Karol Algajer (1911–1947), polityk, działacz socjalistyczny i związkowy. Od 1904 r. czł. Organizacji Bojowej PPS, następnie w PPS-Frakcji Rewolucyjnej, uczestnik akcji bojowych na terenie Zagłębia Dąbrowskiego. Aresztowany w 1908 r., w 1912 r. skazany na 6 lat katorgi. Po powrocie do kraju w 1919 r. uczestnik I powstania śląskiego i wojny polsko-sowieckiej. Robotnik w Warszawie (1920–1929), następnie działacz organizacji zawodowych w Łodzi. Od 1935 r. senator, w 1939 r. przeniósł się do Trzyńca na Śląsku Cieszyńskim, gdzie kontynuował działalność związkową. Okres okupacji spędził w Warszawie, od 1945 r. działacz w PPS w Koźlu, gdzie zmarł. G. Mazur, *Algajer Karol [w:] Kto był kim...*, s. 494–495.

łałość niepodległościową w 1912 r. zesłany na Syberię, uczestnik powstania śląskiego, aktywny działacz Narodowej Partii Robotniczej^j – nie żyje.

2. Aleksander Heiman-Jarecki^{35k}, przemysłowiec, prezes Związku Przemysłowców-Włókienników w Polsce, w 1939 r. wyemigrował.

3. Franciszek Płoczek³⁶ – rolnik, b[yły] komendant P[olskiej] O[rganizacji] W[ojkowej], członek Rady Głównej Towarzystwa Organizacji i Kółek Rolniczych, działacz PSL-Wyzwolenie, a następnie OZN. Po wyzwoleniu był w [Polskim] Stronnictwie Ludowym, obecnie bezpartyjny, prowadzi własne gospodarstwo rolne (3,5 ha), ankietyzowany.

II. Partie polityczne.

Do poważniejszych organizacji politycznych o zabarwieniu prawicowym działających na terenie m[iasta] Łodzi do 1939 r. należały:

1. Stronnictwo Narodowe – liczyło około 3500 członków. Prezesem Okręgu do kwietnia 1939 r. był adw[okat] Kazimierz Kowalski³⁷. W tym czasie przeszedł on do Warszawy na stanowisko prezesa Zarządu Głównego SN. Na początku okupacji wraca do Łodzi. W 1941 r. wzięty przez Niemców na zakładnika – zostaje rozstrzelany w Zgierzu w 1942 r. Po wyjeździe K[azimierza] Kowalskiego do Warszawy prezesem w Łodzi został adw[okat] Franciszek Sz wajdler³⁸. W okresie okupacji Sz wajdler wyemigrował do Europy Zachodniej.

^j W dokumencie błędnie zapisano: Robotników.

^k W dokumencie błędnie zapisano: Hejman-Jarecki.

³⁵ Aleksander Heiman-Jarecki (1889–1966), przemysłowiec, działacz polityczny. Związany ze Spółką Akcyjną WYROBÓW Bawełnianych „Wola” w Warszawie, od 1933 r. na stanowisku prezesa. Od 1934 r. prezes Związku Przemysłu Włókienniczego w Polsce. Senator IV kadencji, zmarł w Sydney w Australii. *Heiman-Jarecki Aleksander* [w:] *Kto był kim...*, s. 514.

³⁶ Franciszek Płoczek (1894–1980), działacz niepodległościowy, czł. organizacji rolniczych. Od 1913 r. w Drużynach Strzeleckich, od 1914 r. współorganizator POW w powiecie łódzkim, od 1916 r. czł. PSL. Uczestnik akcji rozbrajania Niemców w 1918 r. oraz wojny polsko-sowieckiej. Działacz organizacji rolniczych, zasiadał m.in. w wojewódzkich i centralnych władzach Towarzystwa Organizacji i Kółek Rolniczych. Od 1928 r. w BBWR, 1930–1935 poseł na Sejm RP, od 1935 r. senator, następnie czł. Prezydium Okręgu OZN w Łodzi. W okresie okupacji czł. ZWZ-AK, w 1942 r. zatrzymany przez gestapo i wysiedlony z Łodzi do Generalnej Guberni. Po powrocie do Łodzi działał w ruchu ludowym, wykluczony z szeregów Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego (1954–1957). J. Łaptos, A. Mania, G. Mazur, *Płoczek Franciszek* [w:] *Kto był kim...*, s. 539.

³⁷ Kazimierz Kowalski (1902–1942), adwokat, działacz samorządowy. W 1920 r. ochotnik w Wojsku Polskim. Absolwent Wydziału Prawa UW (1926). Działacz Młodzieży Wszechpolskiej, OWP i SN w Łodzi. Sędzia Sądu Grodzkiego w Tuszynie (1929–1931), adwokat (od 1931 r.). Członek Zarządu Wojewódzkiego Ruchu Młodych OWP w Łodzi. Wydawca pisma „Prąd” w Łodzi (1931–1932). Członek, a następnie prezes Zarządu Powiatowego SN w Łodzi. Od 1934 r. prezes Zarządu Miejskiego SN w Łodzi, a od 1935 r. – Zarządu Okręgowego, radny Rady Miasta Łodzi (1934–1938). Od 1935 r. czł. Komitetu Głównego SN. Od 1936 r. czł. zespołu doradców Romana Dmowskiego, tzw. dziewiątki. Prezes Zarządu Głównego SN (1937–1939). Wydawca miesięcznika „Polityka Narodowa” (1937–1939) i tygodnika „Naród w walce” (1938–1939). W czasie II wojny światowej działacz Narodowo-Ludowej Organizacji Walki oraz podziemnego SN. W grudniu 1941 r. aresztowany przez gestapo, 20 III 1942 r. rozstrzelany w publicznej egzekucji polskich zakładników w Zgierzu. W. Muszyński, *Kazimierz Kowalski (1902–1942). Adwokat, prezes zarządu Głównego SN* [w:] *Lista strat osobowych ruchu narodowego 1939–1955*, z. 1, Warszawa 2008, s. 41–42.

³⁸ Franciszek Sz wajdler (zm. 1963), adwokat, współtwórca i pierwszy prezes powołanej do życia w styczniu 1922 r. Korporacji Akademickiej „Respublica”. W okresie II wojny światowej jeniec Oflagu II B Arnsvalde (Choszczno), gdzie współredagował „Codzienny Biuletyn Informacyjny” i „Naród w Walce”. W latach 1945–1948 czł. działającego we Francji, kierowanego przez płk. Władysława Owoca Komitetu Politycznego SN, od 1952 r. przebywał w Stanach Zjednoczonych. W maju 1956 r. powrócił do Polski, przedstawiając w styczniu 1958 r. projekt zorganizowania konspiracyjnego ośrodka kierowniczego ruchu narodowego. Planował opracowanie programu oraz stworzenie organizacji kadrowej, zbudowanej w oparciu o pełnomocników terenowych. 11 XI 1958 r. SB aresztowała kilku działaczy narodowych, którzy złożyli szczegółowe wyjaśnienia na temat prowadzonej działalności konspiracyjnej. K. Kawęcki, *Narodowcy po 1956 roku – pierwsza próba powołania*

Przebywał we Francji, St[anach] Zjednoczonych, Anglii, NRF, gdzie zajmował się działalnością polityczną w ramach emigracyjnego Stronnictwa. Do kraju wrócił w 1956 r. Po powrocie zaczął nawiązywać kontakty z b[yłymi] działaczami SN, usiłując stworzyć ośrodek myśli politycznej. Zamiary jego zostały rozpoznane, a działalność przecięta. Wymieniony zmarł na zawał serca w 1963 r.

2. Chrześcijańska Demokracja – w skład kierownictwa Okręgu wchodził m.in.: adw[okat] Stefan Kaczorowski³⁹, Stanisław Bukowski, Stanisław Mruk.

Adw[okat] Stefan Kaczorowski okres okupacji spędził w Łodzi i na terenie powiatu piotrkowskiego. W tym czasie prowadził działalność polityczną związaną z Delegaturą Rządu Londyńskiego. Po wyzwoleniu działacz Stronnictwa Pracy. Z chwilą delegalizacji Stronnictwa zbiegł za granicę. Do kraju powrócił w roku 1957. Silnie powiązany z hierarchią kościelną. Wrogo ustosunkowany do władzy ludowej. Jako trybunę do głoszenia swych poglądów wykorzystywał legalne organizacje religijne, a w szczególności K[atolicki] U[niwersytet] L[ubelski]. Ze względu na swą demagogiczną postawę utracił autorytet i jest w środowisku izolowany z obawy przed ewentualnymi konsekwencjami. Obecnie jest radcą prawnym.

Stanisław Bukowski – w czasie okupacji przebywał w Krakowie, po wyzwoleniu działacz Stronnictwa Pracy, osadzony następnie w więzieniu. Zwolniony w wyniku amnestii w 1956 r. Powiązany z hierarchią kościelną, w szczególności z kardynałem Wojtyłą. Organizacje kościelne uznaje jako legalną bazę swej działalności.

Stanisław Mruk – przez okres okupacji przebywał w Łodzi, po wyzwoleniu działał w Stronnictwie Pracy. Po delegalizacji tego Stronnictwa utrzymuje liczne kontakty z jego b[yłymi] działaczami. Z hierarchią kościelną powiązany w znacznie mniejszym stopniu niż Kaczorowski i Bukowski.

3. Obóz Zjednoczenia Narodowego – liczy[ł] ok. siedmuset członków. W skład Prezydium Okręgu wchodził:

Przewodniczący Mikołaj Godlewski – pełnił również funkcję wiceprezydenta m[iasta] Łodzi. Jego losy okupacyjne i powojenne nie są znane.

Wiceprzewodniczący inż. Bronisław Michelis⁴⁰ – etatowy pracownik Okręgu. Obecnie na terenie Łodzi nie zamieszkuje.

organizacji konspiracyjnej (referat wygłoszony podczas konferencji IPN „Nurt narodowy opozycji demokratycznej w PRL (1955–1990)” 25 X 2008 r. w Warszawie), <http://www.rpn.com.pl/index.php/informacje/artykuly/96>, 29 IV 2009 r.

³⁹ Stefan Kaczorowski (1899–1988), adwokat, czł. zarządu i prezes Stowarzyszenia Katolickiej Młodzieży Akademickiej, współorganizator Chrześcijańskiego Związku Młodzieży Pracującej „Odrodzenie”, redaktor „Pracownika Polskiego”, „Pro Christo – Wiara i Czyn”. Sekretarz generalny Chrześcijańskiej Demokracji (1931–1934), od 1937 r. czł. Zarządu Głównego Stronnictwa Pracy. Uczestnik wojny obronnej Polski w 1939 r., żołnierz ZWZ-AK, czł. podziemnych struktur SP, uczestnik powstania warszawskiego, przedstawiciel Delegatury Rządu RP na Kraj w województwie łódzkim. W latach 1945–1957 przebywał na emigracji (Wielka Brytania, Stany Zjednoczone). Po powrocie do kraju w 1957 r. występował jako obrońca w procesach o charakterze politycznym. Represjonowany przez władze PRL (aresztowanie, zawieszenie w prawach adwokata), kontynuował pracę jako radca prawny. Od 1977 r. czł. Komitetu Obrony Robotników, następnie Ruchu Obrony Praw Człowieka i Obywatela, zaś od 1979 r. w Komitecie Porozumienia na Rzecz Samostanowienia Narodu oraz Ruchu Chrześcijańsko-Społecznego. G. Majchrzak, *Kaczorowski Stefan [w:] Opozycja polityczna w PRL. Słownik biograficzny*, t. 1: 1956–1989, red. J. Skórzyński, Warszawa 2000, s. 137–138.

⁴⁰ Bronisław Michelis, działacz społeczny, wiceprzewodniczący Prezydium Okręgu OZN w Łodzi. Od 1934 r. zaangażowany w prace nad powołaniem utworzonego w listopadzie 1936 r. Towarzystwa Przyjaciół Nauk.

Drugi wiceprzewodniczący Jan Piotrowski⁴¹ – był na kierowniczym stanowisku w Izbie Rolniczej. Obecnie na terenie m[iasta] Łodzi nie zamieszkuje.

Sekretarz Aleksander Koźmiński – etatowy pracownik Okręgu. Na terenie m[iasta] Łodzi nie zamieszkuje.

4. Bezpartyjny Blok Współpracy z Rządem – ugrupowanie dość liczne, popularne zwłaszcza wśród osób zatrudnionych w instytucjach państwowych.

Do jego przywódców m.in. należeli:

Ludwik Waszkiewicz – b[yły] nauczyciel szkół średnich i poseł na Sejm. Obecnie obok renty zatrudniony jest w ¼ etatu w Archiwum Państwowym m[iasta] Łodzi jako kustosz. W okresie powojennym udziału w życiu politycznym nie brał.

Stanisław Bielobradek⁴² – przed wojną pracował na stanowisku kierowniczym w Ubezpieczalni Społecznej w Łodzi. Po wyzwoleniu do roku 1950 był tam również zatrudniony. W roku 1945 wstąpił do PPS, a następnie do PZPR. Z partii wydany w 1950 r. Obecnie rencista.

Marian Frejdllich⁴³ – przed 1939 r. zatrudniony w Zarządzie Miasta. W okresie okupacji kwatermistrz Brygady Świętokrzyskiej N[arodowych] S[ił] Z[brojnych]¹. Po wyzwoleniu do chwili obecnej pracuje jako radca notarialny w Państwowym Biurze Notarialnym w Pabianicach.

Piotr Hołyst⁴⁴ – przed wojną był nauczycielem szkoły podstawowej. Brał udział w kampanii wrześniowej w stopniu podporucznika. [W] okres[ie] okupacji przebywał w obozie jenieckim. Po wyzwoleniu zatrudniony w szkolnictwie. W życiu politycznym udziału nie bierze.

5. Narodowa Partia Robotnicza. Przewodniczącym tej organizacji był Bolesław Fichna⁴⁵.

¹ W dokumencie na marginesie odręczny dopisek: NSZ.

⁴¹ Jan Piotrowski (ur. 1890 r.), działacz społeczny i samorządowy, wiceprzewodniczący Prezydium Okręgu OZN w Łodzi. Od 1913 r. działał w wiejskich organizacjach spółdzielczych i rolniczych, prezes Łódzkiej Izby Rolniczej (1936–1939), od 1938 r. czł. zarządu Związku Izb Rolniczych i Organizacji Rolniczych RP w Warszawie oraz Centralnego Towarzystwa Organizacji i Kółek Rolniczych. Poseł z ramienia OZN (1938–1939) po rozwiązaniu Rady Łódzkiej Izby Rolniczej przez Ministerstwo Rolnictwa i Reformy Rolnej, 7 VII 1939 r. mianowany komisarzem do prowadzenia prac izby. Losy po 1939 r. nieznane. W. Bliziński, *op. cit.*, s. 227; J. Kornaś, *Piotrowski Jan [w:] Kto był kim...*, s. 396.

⁴² Stanisław Bielobradek (ur. 1900 r.), działacz społeczno-polityczny, kandydat BBWR na senatora. Zgodnie z przeprowadzoną ankietą, przed 1939 r. „stosunek do ugrupowań lewicowych negatywny”. Nie był represjonowany w okresie powojennym. AIPN Łd, pf 10/955, t. 2, Ankieta osoby badanej – członka kierownictwa organizacji działającej przed 1939 r., k. 89–95.

⁴³ Marian Frejdllich, „Rej”, „Stanisław” (ur. 1897 r.), notariusz, oficer WP, działacz BBWR. Zgodnie z przeprowadzoną ankietą, przed 1939 r. „stosunek do ugrupowań lewicowych negatywny”. Nie był represjonowany w okresie powojennym, choć jak zauważono „może oddziaływać na grupę inteligencji, jednak do tej pory nie stwierdziliśmy, aby oddziaływał w sposób negatywny”. Po II wojnie światowej czł. zarządu i Komisji Rewizyjnej koła SD w Pabianicach i prelegent Powiatowego Komitetu Frontu Jedności Narodowej. *Ibidem*, t. 1, Ankieta osoby badanej – członka kierownictwa organizacji działającej przed 1939 r., k. 216–222; AIPN Łd, pf 10/678, Raport o wszczęciu przez PUBP w Pabianicach agencyjnego rozpracowania kryptonim „Krosno” przeciw działaczom miejscowego koła SD, 20 I 1950 r., b.p.

⁴⁴ Piotr Hołyst (ur. 1893 r.), nauczyciel, działacz społeczno-polityczny, czł. BBWR. Zgodnie z przeprowadzoną ankietą: „Udziału w życiu politycznym nie bierze. [...] nie stwierdzono z jego strony wystąpień i publikacji”, „Stosunek do aktualnych zadań budownictwa socjalistycznego [...] ze względu na wiek – bierny”. AIPN Łd, pf 10/955, t. 3, Ankieta osoby badanej – członka kierownictwa organizacji działającej przed 1939 r., k. 2–8.

⁴⁵ Bolesław Fichna (1891–1945), adwokat, działacz niepodległościowy, legionista, czł. BBWR i OZN. Członek „Petu” i współorganizator „Zarzewia” w Łodzi. Po aresztowaniu w 1910 r. przez władze rosyjskie i wydaleniu z terytorium Królestwa Polskiego studiował prawo na Uniwersytecie Jagiellońskim. Od 1914 r. w szeregach I Brygady, od 1917 r. komendant POW w Łodzi, aresztowany przez Niemców. W 1918 r. uzyskał doktorat, od 1919 r. poseł na Sejm Ustawodawczy z ramienia NPR i ochotnik w wojnie polsko-sowieckiej. Członek Rady Naczelnej NPR (1920–1926), w latach 1921–1923 w Głównym Komitecie Wykonawczym partii. W 1926 r. inicjator powstania NPR-Lewicy, przewodniczący Rady Miasta w Łodzi (1926–1927), poseł na Sejm RP z ramienia BBWR (1930–1935), senator

Zmarł on w okresie okupacji. Wiceprzewodniczącym był inżynier Wacław Wojewódzki, który przed 1939 r. sprawował funkcję dyrektora Miejskiego Przedsiębiorstwa Wodociągów i Kanalizacji. Zmarł również w okresie okupacji. Jednym z członków NPR, a jednocześnie czołowym przywódcą był Karol Algajer – senator z ramienia tej partii.

III. Omówienie osób ankietyzowanych.

Ankietyzowaniu poddano metodą reprezentacji 103 osoby. W rozbiciu na poszczególne kategorie i zabarwienia polityczne przedstawia się to w sposób następujący:

- obszarnicy, właściciele zakładów przemysłowych, kierownictwo gospodarcze i finansowe – 22 osoby,
- kadra oficerska W[ojska] P[olskiego] i żandarmerii – 27 [osób],
- wymiar sprawiedliwości i służba więzienna – 18 [osób],
- Obóz Zjednoczenia Narodowego – 9 [osób],
- Stronictwo Narodowe – 5 [osób],
- Bezpartyjny Blok Współpracy z Rządem – 5 [osób],
- organa władzy państwowej – 5 [osób],
- funkcjonariusze Policji Państwowej – 5 [osób],
- Stronictwo Pracy – 1 [osoba],
- Polska Organizacja Wojskowa – 1 [osoba],
- inne organizacje – 6 [osób].

Rozpatrując wiek osób ankietyzowanych, należy stwierdzić, że dwóch spośród nich nie przekroczyło pięćdziesiątego roku życia, 13 jest w granicach 51 do 60 lat, 47 ma 61–70 lat, 38 do[żyło] 71–80 lat oraz 5 ma obecnie powyżej lat osiemdziesięciu.

23 osoby ankietyzowane wywodzą się z rodzin robotniczych, 14 z chłopskich, 43 z inteligencji pracującej, a 18 jest pochodzenia obszarniczo[-]kapitalistycznego.

Pod względem wykształcenia 5 posiada ukończoną szkołę podstawową, 52 średnią, 46 studia wyższe.

Podstawowym źródłem utrzymania 48 osób jest emerytura lub renta, 45 pracuje zarobkowo, 9 pobiera rentę i pracuje na ½ etatu. W jednym przypadku ankietyzowany pozostaje na utrzymaniu dzieci.

10 ankietyzowanych jest aktualnie członkami PZPR, 3 – S[tronictwa] D[emokratycznego], a 90 nie należy do żadnych organizacji politycznych bądź społecznych.

Represje karne po roku 1945 zastosowano wobec trzynastu osób, w tym w większości za odstępstwo od narodowości polskiej w okresie okupacji.

Poza trzema przypadkami nie stwierdziliśmy aktualnie wrogich wystąpień ze strony ankietyzowanych. Cechuje ich raczej postawa bierna, wynikająca zarówno z wieku, jak i braku powiązań personalnych z b[yłymi] współtowarzyszami. Wyjątek stanowi tu grupa pracowników wymiaru sprawiedliwości, która w większości swej jest czynna zawodowo, przede wszystkim w adwokaturze. Jednakże i w tej grupie nie notuje się szkodliwych, o charakterze publicznym, wystąpień.

z OZN (1938–1939). Wchodził w skład Zarządu Głównego Związku Peowiaków, Zarządu Wojewódzkiego Związku Legionistów, prezes Zarządu Wojewódzkiego Federacji Polskich Związków Obrońców Ojczyzny, działacz Związku Związków Zawodowych, czł. Rady Okręgowej i przewodniczący Sądu Koleżeńskiego Okręgu OZN w Łodzi oraz przewodniczący Obywatelskiego Komitetu Wyborczego województwa łódzkiego w październiku 1938 r. W okresie okupacji działacz piłsudczykowski Konwentu Organizacji Niepodległościowych, od 1943 r. z jego ramienia w Społecznym Komitecie Antykomunistycznym. W czasie powstania warszawskiego wywieziony do obozu koncentracyjnego w Dachau, stamtąd przeniesiony do Flossenbura, gdzie zginął w trakcie likwidacji obozu 22 IV 1945 r. AIPN Łd, pf 10/529, Wykaz aktywistów OZN z Łodzi i województwa łódzkiego w 1938 r. na podstawie sprawozdań miesięcznych wojewody łódzkiego, k. 233, 237; G. Mazur, *Fichna Bolesław* [w:] *Kto był kim...*, s. 508.

23 osoby ankietyzowane wyjeżdżały po roku 1945 za granicę, w tym 13 do krajów demokracji ludowej, a 10 do krajów kapitalistycznych. Były to poza dwoma przypadkami wyjazdy prywatno-turystyczne. Jedna z omawianych osób w końcu 1968 r. odmówiła powrotu do kraju z Jugosławii. W dwóch przypadkach wyjeżdżano za granicę wielokrotnie, służbowo i to zarówno do krajów demokracji ludowej, jak i kapitalistycznych.

Warunki materialne, zwłaszcza osób pobierających rentę są przeciętne – średnio kształtują się w wysokości 1300 zł miesięcznie. Poziom ten wyższy jest jeżeli chodzi o czynnych zawodowo. Najlepiej usytuowani są prawnicy. Ich zarobki kształtują się w wysokości 5 tys. zł i więcej.

Charakterystycznie przedstawia się problem dzieci ankietyzowanych. I tak: na 83¹ osoby pracujące zawodowo 9 posiada wykształcenie podstawowe, 29 średnie, 45 wyższe. Z tej liczby jedynie 8 osób jest członkami PZPR. 28 wyjeżdżało po roku 1945 poza granice PRL, w tym 8 do krajów kapitalistycznych. Z tej ostatniej liczby 2 osoby odmówiły powrotu do kraju, 2 osoby były karane sądowo za przestępstwa kryminalne.

Warto również wspomnieć o grupie dzieci powyżej lat szesnastu niepracujących zawodowo. W tej kategorii na ogólną liczbę 23 dzieci 4 uczęszcza do średnich szkół ogólnokształcących, 2 do państwowych szkół technicznych (pomaturalnych), 17 studiuje (4 na A[kademii] M[edycznej], 5 na P[olitechnice] Ł[ódzkiej] i 8 na U[niwersytecie] Ł[ódzkim]).

Wnioski

– Należy stwierdzić, że przeprowadzona ankietyzacja nie jest pełnym odzwierciedleniem stanu faktycznego. Wynika to z faktu, że rok 1955 był jak gdyby zamknięciem okresu czynnego interesowania się tą grupą przez organa Służby Bezpieczeństwa. Obecnie nasze zainteresowanie sprowadza się do okresowych sprawdzeń wymienionych [w] sytuacjach napięć w polityce międzynarodowej i wewnętrznej.

– Innym momentem wpływającym na neutralizację działalności politycznej badanych osób jest niewątpliwie ich wiek, bowiem na 103 badanych 88 przekroczyło sześćdziesiąty rok życia.

– Znaczna część aktywu prawicowych partii politycznych sprzed 1939 r. oraz z kierowniczych stanowisk aparatu państwowego bądź to już zmarła, bądź też opuściła nasze miasto, emigrując do państw Europy Zachodniej lub osiedlając się na innych terenach kraju.

– Przeprowadzone badania wykazały jednak, że podstawowa większość zamieszkujących nasz teren przedstawicieli b[yłych] reakcyjnych środowisk na obecnym etapie zaprzestała swej politycznej działalności, wykazując bierność wobec zachodzących przemian politycznych i społecznych.

– Z przeprowadzonych badań wynika, że generalnie biorąc omawiana kategoria osób nie stanowi już potencjalnego zagrożenia dla PRL i z tego względu nie znajduje się w orbicie zainteresowań naszej służby.

Opracowali:
kpt. R[yszard] Borkowski⁴⁶
por. J. Kłos^m

Źródło: AIPN Łd, pf 10/580, k. 2–14, mps.

¹ W dokumencie błędnie: 74.

^m Na odwrocie odręczna adnotacja: Zapoznałem wydz[iał] dn. 10 V [19]69 [r.] opatrzona nieczytelnym podpisem.

⁴⁶ Zob. dok. nr 2, przyp. 3.

Nr 5

1979 marzec 9, Łódź – Pismo zastępcy naczelnika Wydziału III KW MO w Łodzi mjr. Ryszarda Przybysza w sprawie wykorzystania materiałów uzyskanych w trakcie badań ankietowych obejmujących środowiska osób zaangażowanych w życie społeczno-polityczne II Rzeczypospolitej

Łódź, dnia ^a9 III^a 1979 r.

Egz. nr ^a1^a

^bTajne

**Naczelnik Wydziału „C”
w miejscu**

Pismem z dnia 6 I 1969 r., L.dz. OE-I 03/69, dyrektor Dep[artamentu] III MSW polecił Wydz[iałowi] III KW MO w Łodzi przeprowadzenie badań ankietowych aktywu b[yłych] organizacji prawicowych działających w Polsce do 1939 r., wysokich urzędników państwowych, przedstawicieli obszarnictwa i arystokracji, fabrykantów i przemysłowców oraz głównych działaczy masonskich.

Z terenu Łodzi badaniami takimi zostało objętych 100 osób, figurujących już w posiadanych przez Was kartotekach. Badania te zakończone zostały w kwietniu 1969 r. omówieniem (z dn[ia] 9 IV 1969 r.) i analizą (z dn[ia] 22 IV 1969 r.) z odpowiednimi wnioskami. Materiał ten nie posiada aktualnie żadnych wartości operacyjnych, zawiera natomiast uogólnienia i wartości historyczne możliwe do wykorzystania przy ewentualnych badaniach lub opracowaniach, jakie mogą prowadzić pracownicy Wyższej Szkoły¹ czy Akademii MSW². Z tego względu przesyłam przedmiotowy materiał z prośbą o złożenie go w archiwum na okres lat dwudziestu^c, tj. do 1999 r.

Sporz. w 2 egz.

1 egz. adresat

2 egz. aa

Wyk. RD/ZK

^dmjr R[yszard] Przybysz

Źródło: AIPN Łd, pf 10/955, t. 1, k. 288, mps.

^{a-a} Wpisano odręcznie.

^b Po lewej stronie pieczęć prostokątna z godłem: Komenda Wojewódzka Milicji Obywatelskiej w Łodzi. L.dz. OE-0532/79 z wpisaną odręcznie liczbą dziennika.

^c W dokumencie na zapisie: 20 dotyczącym okresu przechowywania dokumentów pochodzących z ankietyzacji nadpisano odręcznie piórem: 50; nie zmieniono jednak daty końcowej dotyczącej okresu przechowywania dokumentów z 1999 r. na 2029 r.

^d Powyżej pieczęć: Zastępca Naczelnika Wydziału III KW MO w Łodzi opatrzona nieczytelnym podpisem.

¹ Wyższa Szkoła Oficerska MSW im. F. Józwiaka „Witolda” w Szczytnie (1954–1989). W latach 1945–1954 Centrum Szkolenia Milicji Obywatelskiej w Słupsku, 1954–1958 Ośrodek Szkolenia Milicji Obywatelskiej w Szczytnie, 1958–1972 Szkoła Oficerska Milicji Obywatelskiej w Szczytnie. Placówka kształcąca kadre oficerską MO. Od 1990 r. działa jako Wyższa Szkoła Policji.

² Akademia Spraw Wewnętrznych w Warszawie – uczelnia powołana do życia rozporządzeniem Rady Ministrów z 11 VIII 1972 r. z zadaniem kształcenia kadry resortu spraw wewnętrznych. W ASW uzyskiwano dyplom stwierdzający „ukończenie wyższej szkoły i nadanie tytułu magistra określonej specjalności”. ASW przyznano rolę wiodącą, natomiast w odniesieniu do szkolnictwa milicyjnego funkcję tę miała spełniać Wyższa Szkoła Oficerska MSW w Szczytnie. 30 IX 1989 r. do struktur ASW włączona została Wyższa Szkoła Oficerska MSW im. F. Dzierżyńskiego w Legionowie oraz WSO MSW w Szczytnie. Zgodnie z zapisami Ustawy z dnia 18 X 2006 r. o ujawnianiu informacji o dokumentach organów bezpieczeństwa państwa z lat 1944–1990 oraz treści tych dokumentów (Dz.U. Nr 63, poz. 425 z późn. zm.) ASW została uznana za organ bezpieczeństwa państwa.

8/10

Łódź, dnia 21. 3. 1969 r.

T a j n e

Egz. Nr. 2

OE-0733/69

Naczelnik Wydziału I Departamentu III
Ministerstwa Spraw Wewnętrznych

w W a r s z a w i e

W załączeniu przesyłam opracowane przez naszą jednostkę ankiety dot. osób - członków aparatu państwowego i kierownictwa prawicowych organizacji politycznych do 1939 r.

Jednocześnie nadmieniam, że dalsze ankiety przesyłane będą sukcesywnie w miarę ich wypełniania.

Załączników 52 ankiet

Wykonano 2 egz.

Egz. Nr. 1.-adresat

" " 2.-a/a

RB/JM

kpt. Cz. Gruchot

AIPN Łd

Pismo kpt. Czesława Gruchoty do naczelnika Wydziału I Departamentu III MSW
płk. Henryka Marca w sprawie przesłania ankiet osób mieszkających w Łodzi, 21 III 1969 r.
(IPN Łd pf 10/955, t. 1)

Oboz Zjednoczenia Narodowego - w Łodzi

Imię i nazwisko	Data urodzenia	Stanowisko polityczne	Miejsce zamieszkania	Miejsce pracy	Uwagi
42. KALINSKI Emil s. Józefa	17.X.1930 r.	Artysta cel. OGN Jako Min. Post. i Telegrafów Kierownik	Łódź ul. Kierzyńskiego 23/13	Asystent Łódź Nr 1230/IV	Wyd. "C" KM Łódź Nr 1230/IV
57. KOPROWSKI Franciszek s. Władysława	10.I.1905 r.	cel. OGN, proces i oskarżenie "Strzelec" Łódź	Łódź ul. Róża 2/7 m. 50/51	PPS in. Armi Łódź	Wyd. "C" KM Łódź Nr 21620/V
6. BIRGAŁSKI Marion s. Antoniego i Karoliny	9.IX.1903 r. Łódź	cel. OGN Łódź	Łódź Górna ul. Stęka 5 m. 71	Gosp. Przemysł. Słuszy Łódź-Przem. Bawoln. /dane z 52 r./	Wyd. IV Biura "C" MWS
100. GIERSKI Józef s. Wojciecha	19.III.1902 r.	Sekretarz pow. kolej OGN	Łódź Al. 1 Maja 19/11a	Z.P.R.P.C. ul. Chłopska 206	Wyd. "C" KM Łódź nr. 11639/2
90. PASTERNAK Marion s. Józefa	1.IV.1905 r.	Artysta OGN, p-on kom. pow. "Strzelec" pow. Główny	Łódź Młociny 25/3	Z.P.R.P.C. Główny /dane z 67 r./	Wyd. "C" KM Łódź Nr 2729/I
96. FŁOCH Franciszek s. Franciszka i Antoniny	21.X.1934 r. Łódź	Senator z ramienia OGN	Łódź ul. Chłopska 178	Własc. gospodarskie rolne	Wyd. "C" KM Łódź Nr 10347/V
117. USZAKOWICZ Tadeusz s. Konstantego i Marii	18.I.1900 r. Łódź	cel. OGN Główny Łódź Nr 3	Łódź ul. Brocka 29 m. 2	Cech. Przemysł. Łódź /dane z 62 r./	Wyd. "C" Biura "C" MWS
123. WICHYŃSKI Edmund s. Franciszka	27.II.1956 r.	cel. Rady Główny OGN, cel. POW	Łódź ul. Reduta 24	Asystent	Wyd. "C" Łódź Nr 11637/I
131. WICHYŃSKI Henryk s. Władysława i Antoniny	16.VI.1932 r. Łódź	cel. Pow. Rady Główny	Łódź ul. Słowacki 59/2	S. In. II. ul. Łódzka składowa	Wyd. "C" KM Łódź Nr 11632/I
140. KOSZCIELSKI Aleksander s. Władysława i Wiktorii	26.II.1903 Łódź	Artysta cel. OGN K-ot Kom. MWS	Łódź ul. Słowacki 32 m. 24	Asystent	Wyd. "C" KM Łódź Nr 13010/I

AIPN Łd

9

Informacja na temat członków Obozu Zjednoczenia Narodowego zamieszkujących w Łodzi,
opracowana przez KM MO w Łodzi, styczeń-marzec 1969 r. (IPN Łd pf 10/955, t. 1)